

**Tsiviilkohtumenetlus versus alternatiivne kohtuväline tsiviilasja
lahendamine Eesti Vabariigis**
***Civil proceedings versus alternative out-of-court civil matter resolutions
in the Republic of Estonia***

Mare Merimaa

Abstract

John Rawls, a social philosopher from the 20th century, has said, 'There are long periods in the history of any society during which certain basic questions lead to deep and sharp conflict and it seems difficult if not impossible to find any reasoned common ground for political agreement.' He gave the post-Reformation wars of religion that took place in the 16th and 17th centuries as an example. To this day, we still see armed conflicts where the participating states cannot be brought to the negotiating table for peace talks. International armed conflicts undoubtedly also threaten the security of other states and the sense of safety of their citizens. These situations lead us to question why international law is so ineffective in the modern world order. Throughout history, legal disagreements that needed resolving have also arisen in civil matters. Many different methods have been used to solve these conflicts, including vigilante justice. In contrast, the German legal historian Professor P. Oestmann has explained the main features of court and procedural law history as follows: 'Any person who wants to impose their presumed legal interests arbitrarily and takes justice into their own hands, or uses self-help, violates the boundaries set by law.' Nevertheless, what he described is permitted in certain situations of the German Civil Code (Bürgerliches Gesetzbuch), such as in BGB subsection 229. Disagreements may also arise between companies when it comes to the interpretation and fulfilment of contracts. In these situations, the most viable solution is not always obvious. Is it better to take the issue to court or seek an agreement out of court? Different legal relationships may also create disputes between natural persons. In short, conflicts (lat. conflictus) may occur between states, legal entities and natural persons. It is the subject of this sociological research paper. Tallinn University's doctoral student K. Palts defines conflict as a 'Disagreement or misunderstanding that creates tension, which prompts partners to act against each other's interests. Conflict requires at least two sides and areas where their interests collide. But what lies behind a misunderstanding? In short, it is resources, which are limited by nature, and differences in needs, values, stances, interests or goals.' Mediation theorists A. Trossen, R. Hofmann and D.B. Rothfischer are of the opinion that specialised literature lacks a unifying definition for conflict. The word stems from the Latin conflictus, which means to collide. 'The goal of targeted conflict management is to reach a situation where the conflict is no longer progressed by the conflict itself but by its participants.' This means that conflicts, regardless of the participating sides, need to be solved. One important solution for defending one's position is to go to court. According to subsection 15 of The Constitution of the Republic of

Estonia, 'Everyone whose rights and freedoms are violated has the right of recourse to the courts. Everyone has the right, while his or her case is before a court, to request for any relevant law, other legal act or action to be declared unconstitutional.' Societal changes have a direct impact on the development of law. After the Estonian restoration of independence and joining with the European Union, the country undertook a judicial reform, which also impacted its substantive law and procedural law. Nowadays, disagreements can be solved using a variety of alternative methods, such as negotiations, expert opinions, arbitration, mediation and conciliation. The goal of this article is to highlight the benefits of solving civil disputes outside of court compared to civil proceedings and what the possibilities are for speeding up civil disputes at court.

Sissejuhatus

20. sajandi tuntud ühiskonnafilosoof John Rawls on avaldanud, et „iga ühiskonna ajaloos leiame pikki perioode, mille vältel teatud põhiküsimused viivad välja tõsise ja terava konfliktini ning näib olevat keeruline, kui mitte võimatu, leida mingitki põhjendatud ühist alust poliitiliseks kokkuleppeks.”¹ Eelnimetatud autor tõi näitena 16. ja 17. sajandi reformijärgseid ususõdu.²

Ka tänapäeval toimuvad relvastatud konfliktid, kus sõdivaid riike ei ole võimalik tuua ühise laua taha rahuläbirääkimisteks. Kahtlemata selline riikidevaheline relvastatud konflikt ohustab ka teiste riikide julgeolekut ning inimeste turvatunnet. Siin tekib küsimus kas rahvusvaheline õigus ei peaks nüüdisajal olema efektiivsem?

Poolte vahel on läbi ajaloo tekkinud erinevaid vaidlusi ka tsiviilasjades, mis vajasisid lahendamist. Selleks kasutati erinevaid viise, sealjuures ka omakohut, et oma õigust maksma panna. Saksa õigusajaloolane prof. P. Oestmann, käsitledes kohtupidamise ja protsessiõiguse ajaloo põhijooni, on avaldanud, et „kes tahab oma eeldatavaid õigushuve omavoliliselt maksma panna ja asub enese õigust oma käel ellu viima ehk kasutab omaabi, ületab õiguslikult lubatud piire.”³ Samas teatud olukorras on see näiteks lubatud Saksa tsiviilseadustiku Bürgerliches Gesetzbuch BGB § 229 alusel.⁴

Äriühingute vahel võivad tekkida lahkkelid lepingute tõlgendamisel ja nende täitmisel. Seega tekib küsimus, millist teed ette võtta. Kas pöörduda kohtusse või üritada leida kohtuvälises korras mõistlik lahendus?

Füüsiliste isikute vahel võivad tekkida väga erinevatest õigussuhetest tulenevad erimeelsused, mis vajavad lahendamist.

¹ J. Rawls. Õigus kui ausameelsus. Taasesitus. Kirjastus Valgus. 2015, lk.29.

² Samas, viide lk. 29.

³ P. Oestmann, õigusajaloo radadel: kohus ja protsess. Tartu Ülikool, 2023, lk.11

⁴ Bürgerliches Gesetzbuch. BGB § 249. www.gesetze-im-internet.de (12. 12.2024)

Seega konfliktid (lad.k. *conflictus*)⁵ võivad tekkida nii riikide, juriidiliste isikute kui ka füüsiliste isikute vahel. Konflikt on sotsioloogilise uurimuse objektiks.⁶

TÜ doktorant K. Palts on defineerinud konflikti kui „lahkheli või arusaamatust, mille tulemusena tekib pinge, mis ajendab partnereid üksteise vastu tegutsema. Konfliktiks peab olema vähemalt kaks osapoolt ja valdkonnad, kus nende huvid kokku puutuvad. Mis on arusaamatuse taga? Lühidalt öeldes ressursid, millest kõigile ei piisa ning erinevused vajadustes, väärtustes, hoiakutes, huvides või eesmärkides”⁷.

Mediatsioonimenetluse teoreetikud A.Trossen, R.Hofmann ning D.B. Rothfischer on seisukohal, et ühtne konflikti definitsioon erialakirjanduses puudub. Sõna „ konflikt“ tuleb ladinakeelsest nimisõnast *conflictus*, mis tähendab üksteise vastu pörkumist. „Teadliku konfliktikäsitluse eesmärk on jõuda olukorrani, kus konflikti kulgu ei määra enam konflikt ise, vaid selles osalevad inimesed”⁸.

Siit tuleneb, et konflikt olenemata kelle vahel see aset leiab, vajab lahendamist.

Üheks oluliseks võimaluseks oma õiguste kaitseks on pöörduda kohtusse, mis on põhiõigus. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 kohaselt „igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.”⁹

Muutused ühiskonnas avaldavad otsest mõju õiguse kujunemisele Seoses Eesti Vabariigi taasiseseisvumisega ning Euroopa Liitu astumisega toimus kohtureform ning aset leidsid muutused nii materiaaõiguses kui ka menetlusõiguses.

Tänapäeval on vaidluse lahendamiseks erinevad alternatiivsed võimalused nagu läbirääkimised, eksperdi arvamused, vahekohus, vahendajad ja lepitajad.

Käesolevas artiklis on autor seadnud eesmärgiks välja tuua, millised eelised on kohtuvälises korras tsiviilvaidluse lahendamisel võrreldes

⁵ : Konflikt (ladina keelest *conflictus*) on huvide või väärtushinnangute kokkupõrge. ⁵ Arvutivõrgus: <https://et.wikipedia.org/wiki/Konflikt> (1.10.2024).

⁶ “: Konfliktiteooria on sotsioloogilise uurimise vaatenurk, mis põhineb eeldusel, et ühiskond on keeruline süsteem, mida iseloomustab ebavõrdsus ja konflikt, mis põhjustab ühiskondlikku muutust. Konfliktiteoreetikute on tuntumad: Max Gluckman ja John Rex (Suurbritannia); Lewis A. Coser ja Randall Collins (USA); Ralf Dahrendorf (Saksamaa, hiljem Suurbritannia); Ludwig Gumplowicz (Poola); Vilfredo Pareto (Itaalia); Karl Marx ja Georg Simmel (Saksamaa). Arvutivõrgus: <https://et.wikipedia.org/wiki/Konfliktiteooria> (1.10.2024).

⁷ K..Palts. Konfliktist ja selle lahendamise viisidest. Arvutivõrgus: <https://tnk.tartu.ee/Okonfliktist.html> (25.09.2024.)

⁸ A. Trossen, R.Hofmann. D.B. Rothfischer. Õppematerjal kohtunikele 2008. MEDIATSIION Mediatsiooni teoreetilised ja praktilised alused. Tartu 2008. lk.16.

⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.

tsiviilkohtumenetlusega ning millised võimalused on tsiviilvaidluse lahendamise kiirendamiseks kohtus.

Kohtumenetlus tsiviilõiguslikes vaidlustes

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 kohaselt mõistab õigust ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.¹⁰

“Demokraatlikus riigis on oluline riigivõimu osade lahususe ja tasakaalustamise põhimõte. Traditsioonilise võimude lahususe teooria eristab alates Montesquieu`st ja Locke`st kolme iseseisvat riigivõimu osa: seadusandlikku, täidesaatvat ja kohtuvõimu”¹¹

E. Kergandberg, kommenteerides kohtute seaduse (KS) § 2 lg 1, mis sätestab, et õigust mõistab ainult kohus, on seisukohal, et lõppkokkuvõttes otsustab riigis õigusliku vaidlusküsimuse õigusrahu tagavalt kohus.¹²

Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 1 teise lause kohaselt tsiviilasi on eraõigussutest tulenev kohtuasi.¹³ TsMS § 2 kohaselt on tsiviilkohtumenetluse ülesandeks tagada, et kohus lahendaks tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.¹⁴ Selles sättes sisaldub menetlusökoonomia põhimõte, mida kohtud peavad järgima.

Riigikohtu esimees V. Kõve oma ettekandes “Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta” Riigikogule 2024.a. kevadistungjärgul tõi välja nii kohtusüsteemi toimimise positiivsed aspektid kui ka probleemid, mis vajavad lahendamist.¹⁵

V. Kõve rõhutas, et “viimases õigusemõistmise võrdlustabelis „Justice Scoreboard 2024” paigutatakse Eesti kohtusüsteem tõhususes ja menetluste kiiruses rahvusvahelises vaates jätkuvalt Euroopa Liidu riikide etteotsa. Eesti asub esimeses kohtuastmes tsiviil- ja haldusasjade lahendamiseks kuluva koguaja võrdluses endiselt Taani järel teisel kohal. Eesti kohtumenetluse kiirus kolmes kohtuastmes tsiviil- ja kaubandusasjades on võrreldes eelmise aastaga ühe koha võrra langenud, olles nüüd seitsmendal kohal. Haldusasjade menetlemise kiiruselt paikneme Euroopas kõikides kohtuastmetes kuuendal kohal (eelmisel aastal neljandal). Seejuures on meie riigi rahaline panus kohtusüsteemi ning kohtunike ja advokaatide arv 100 000 elaniku kohta pigem tabeli viimases kolmandikus. Paraku on asjade lahendamise menetlustähtajad võrreldes eelmise aastaga

¹⁰Samas, viide 7.

¹¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2002, lk 608..§ 146 komm. (U. Lõhmus).

¹² Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne Juura, 2008, komm. § 2. lk.36-37 (E.Kergandberg)

¹³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I, 22.03.2024, 8.

¹⁴ Samas, viide 11

¹⁵ V. Kõve. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. RT III,19.06.2024,1.

pikenenud. Ka on kohtusse jõudnud asjade arv 2023. aastal olnud valdkonniti väga erinev. Usaldus kohtusüsteemi vastu on kõrgel tasemel.”¹⁶.

Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika järgi saabus 2023.a. Eesti maakohtutesse kokku 35 116 tsiviilasja, sellest Harju Maakohtusse 17539 tsiviilasja ehk 49,9%, ning lahendati kokku 33517 tsiviilasja. Keskmiseks menetlusajaks oli 106 päeva.¹⁷

Kohtute menetlusstatistikast järeldub, et Eestis on tsiviilasjade menetlus tõhus, kuid tegemist on keskmise menetlusajaga, mis tähendab, et tsiviilvaidluses võib asja lahendamine kesta ka aastaid¹⁸.

Eestis on kokku 261 kohtuniku ametikohta. Probleemina tõi V. Kõve esile, et kohtunike hulgas toimub põlvkonnavaheetus. „Aastatel 2020-2023 on ametisse tulnud 56 uut kohtunikku ning viie aasta jooksul on õigus jääda pensionile veel 53 kohtunikul. Probleemiks on uute kohtunike ja kohtuametnike leidmine, kuna huvi seoses kohtunike suure töökoormusega ei ole ülemäära suur ning kohtuniku ametisse pürgijate õigusteadmiste tase on ebapiisav.”¹⁹

Autor võib oma kohtuniku töökogemuse põhjal kinnitada, et kohtuniku ametisse kinnitamisega ei olda veel valmis kohtunik. Selleks kulub aastaid, et töö käigus omandada kohtunikutööks vajalikud teadmised ja oskused. Seega on kohtunikutöös kogemuste omamine väärtus, mida tuleks arvesse võtta sotsiaaltagatiste kehtestamisel ning nende tühistamisel, et see amet oleks atraktiivne ning soovitakse kohtunikuks saada. Kahjuks kohtute seadust muudeti ning arvates 01.07.2013 kohtunike sotsiaaltagatised tühistati nii kohtuniku pensioni, puhkuse kestuse, töövõimekaotuspension osas. Leian, et see oli viga, mida on raske taastada. Kuni 01.07.2013 sätestas kohtute seaduse § 77 kohtuniku pensioni, milleks olid: kohtuniku pension, kohtuniku väljateenitud aastate pension; kohtuniku töövõimetuspension ning kohtuniku perekonnaliikme toitjakaotuspension.²⁰ 01.07 2013 jõustunud kohtute seaduse muudatusega paragrahv 77 tühistati.²¹

Euroopa Liidu liikmeriikides on loodud kohtunikele erinevad sotsiaaltagatiste süsteemid. Meie naaberriikides Leedus, Lätis kehtib kohtunike sotsiaaltagatisena jätkuvalt ka kohtunike pension. Eesti Kohtunike Ühing on esitanud korduvalt taotlusi kohtute seaduse muutmiseks. Kui kohtunike ametikohtadele on raske leida sobivaid kandidaate, siis tuleks mõelda, kuidas seadusandlikult muuta antud ametikoht atraktiivsemaks.

¹⁶ Samas, viide 15.

¹⁷ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivne menetlusstatistika. Arvutisvõrgus: <https://www.kohus.ee/eesti-kohtud/kohtute-menetlusstatistika> (15.10.2024)

¹⁸ Riigikohtu 17.04.2024 määrusega nr 2-17-124505 lahendati vaidlus menetluskulu suuruse kindlaksmääramise osas. Hagiavaldus esitati 21.12.2017. Seega tsiviilasja menetlus koos menetluskulu kindlaksmääramisega kestis kokku üle 6 aasta.

¹⁹ Samas viide 13.

²⁰ Kohtute seadus. RT I 04.03.2011, 6.

²¹ Kohtute seadus RT I 1,09.01.2024, 4.

Asjaolu, kui oluline on kohtunike ametialane iseseisvus oli aruteluobjektiks ka Eesti Vabariigis iseseisvusperioodil. Prof. J. Uluots võrdles Eesti Vabariigi iseseisvusperioodil kehtinud seadustikku ja tsiviilkohtupidamise seadustiku eelnõud ning tõstis esile kohtuvõimu eraldamist administratiiv- ja seadusandlikust võimust ning kohtuniku ametialase iseseisvuse tagamist, võistlevuse põhimõtte arendamist, menetluseavalikkust, vahendituse ja suulisuse põhimõtet.²²

V. Kõve ettekanne sisaldas mõtet kohtunike spetsialiseerumisest ning kohtupraktika ühtlustamisest. Autor toetab eeltoodud ettepanekut. Teatud valdkondades on Eesti maakohtutes juba toimunud spetsialiseerumine, s.o maakohtutes arutavad kriminaalasju ja tsiviilasju ainult teatud kohtunikud ning ka tsiviilasjades pankrotiasju teatud kohtunikud. Samuti on ringkonnakohtutes kohtunikud spetsialiseerunud kas tsiviilasjade, kriminaalasjade või haldusasjade arutamisele vastavates kolleegiumides.

Pankrotiseaduses (PankrS) muudeti kohtualluvust. Nimelt Pankr S § 4 lg 2 kohaselt füüsilisest isikust võlgniku maksejõuetusavaldus esitatakse kohtule füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse §-s 5 sätestatu kohaselt. Kui juriidilisest isikust võlgniku asukoht on Harju maakonnas, esitatakse pankrotiavaldus Harju Maakohtule. Muul juhul esitatakse pankrotiavaldus juriidilisest isikust võlgniku osas pankroti väljakuulutamiseks Tartu Maakohtule. Nimetatud säte jõustus 01.07.2022.²³

Pankrotiasjades spetsialiseerumine on autori arvates igati mõistlik. Pankrotiasjad nõuavad kohtunikult peale õiguslaste teadmiste ka teiste vajalike teadmiste omamist, sealhulgas raamatupidamisalaseid teadmisi ning kogemusi pankrotiasjade menetlemisel.

Autori arvates oleks mõistlik spetsialiseerumine ka töövaidlustes ning lapse õigusi puudutavates vaidlustes. Spetsialiseerumine võib probleemiks kujuneda kohtumajades, kus on suhteliselt vähe kohtunikke.

Kohtupraktika ühtlustamine on oluline mitte ainult kohtunike vaid ka menetlusosaliste jaoks, et kaaluda kas üldse on perspektiivikas esitada vastav hagiavaldus või avaldus, kui on teada, milline on analoogsetes asjades kohtupraktika. See hoiaks kokku nii riigi kui ka menetlusosaliste raha. Stabiilse kohtupraktika kujunemisele võib takistuseks olla õigusnormide sagedas muutmine, mida on aastaid erinevatel konverentsidel kritiseeritud. Autor eeldaks, et enne seaduse muutmist oleks toimunud asjakohane analüüs, kas seaduse muudatus on kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseadusega ning milliseid tagajärgi seaduse muudatus kaasa toob nii majanduslikust kui sotsiaalsest aspektist. Kahjuks selliseid põhjalikke analüüse on autoril õnnestunud näha suhteliselt vähe. Autori arvates seaduse eelnõu seletuskirjast üksnes ei piisa, et põhjendada uue seaduse või selle muutmise vajalikkust.

²² J. Uluots. "Tsiviilkohtupidamise seadustiku eelnõu": XII Õigusteadlaste päeva protokollid. Õigus. Tartu, 1933. Lk. 44

²³ Pankrotiseadus. [RT I, 20.06.2022, 1.](#)

Kohtusüsteemis on avardunud uute tehniliste vahendite kasutamine. Suhtlemine menetlusosalistega toimub elektrooniliselt ning suurenenud on audio ja videokonverentside kasutamine. Uued asjakohased tehnilised võimalused aitavad kaasa menetlust kiirendada, leida asjakohast kohtupraktikat ning õigusakte. See aitab kaasa kohtumenetluse tõhususele. Infotehnoloogilise arengu tempo toob jätkuvalt kaasa uusi tehnilisi võimalusi, näiteks arutletakse tehisintellekti kasutamise võimaluste üle kohtusüsteemis.

2023. a avaldati Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (Consultative Council of European Judges, CCJE), kes on Euroopa Nõukogu nõuandev organ, arvamust õigusemõistmise tehniliste abivahendite kasutamise osas.²⁴

Harju Maakohtu kohtunik M. Eerik on välja toonud, et tehisintellekti kasutuselevõtt tekitab küsimusi kohtusüsteemi sõltumatuse osas. "Maailmas arendab tehisintellekti mõni üksik suurearendaja, mis võib avaldada õigusemõistmisele ebakohast mõju. Lisaks nõuavad andmekaitse ja infoturve pidevat kontrolli, mida kohtuvõim üldjuhul teha ei suuda. Kui aga järelevalve ja arendus on antud täitevvõimu alluvuses olevale asutusele (Eestis näiteks Riigi Infosüsteemi Amet ning Registrite ja Infosüsteemide Keskus), võib see ohustada kohtute sõltumatust. Mõnes riigis on tekkinud juba esimesed probleemid. Näiteks Portugalis jagatakse kohtuasju kohtunike vahel algoritmi alusel, mille toimimist ei suudeta kohtunikele seletada. Tehisintellekti suurem kasutuselevõtt vähendab kohtumenetluse läbipaistvust veelgi, näiteks kui algoritmipõhine masin teeb vaidlusalustest asjaoludest ja nendega haakuvatest tõenditest vaid valiku. Võib juhtuda, et kuigi tehisintellekt on mõeldud kohtuniku abistamiseks, muutub ta de facto otsustajaks. Tehnikat pimesi usaldavat kohtusüsteemi ei saa pidada sõltumatuks."²⁵

Autor nõustub eeltooduga, et kohtute ning kohtunike sõltumatus on oluline põhiseaduslik väärtus, mida tuleb silmas pidada ka uute tehniliste vahendite kasutusele võtmisel.

Ametisse nimetamisel annab kohtunik vande, mille tekst on KS § 56 lg 1 kohaselt järgmine: „Töotan jääda ustavaks Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale. Töotan mõista õigust oma südametunnistuse järgi kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadusega .“²⁶

Siit tuleneb, et kohtunik peab õigust mõistma oma südametunnistuse järgi, kuid kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadustega. ²⁷

See säte sisaldab sügavat mõtet, et kohtunikul on kohustus kohaldada õiget materiaalõigusnormi ning järgida menetlusõigusnorme. Seejuures esimese ja teise astme kohtu kohtunikul on kohustus tuvastada asjaolusid, hinnata seaduse

²⁴ CJE Opinion No. 26 (2023): Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7> (11.11.2024).

²⁵ M.Eerik. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu tegevus 2023. aastal. Arvutivõrgus: [https://aastaraamat.riigikohus.ee/\(11.11.2024\)](https://aastaraamat.riigikohus.ee/(11.11.2024)).

²⁶ Kohtute seadus. RT I, 04.01.2024, 4.

²⁷ Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2008, lk 280 § 56 komm. (V. Saarmets).

nõuete kohaselt tõendeid ning sellest tulenevalt langetada põhjendatud ja õige ning õiglane otsus.

A, Aarnio on tabavalt sõnastanud, et kohtuniku vastutus on vastutus põhjendamise eest.²⁸

Kohtunike nõupidamistel on korduvalt rõhutatud, et otsus peab olema põhjendatud ning ei pea olema mitte ainult õige, vaid ka õiglane.

Tekib küsimus, kuidas saaks tehisintellekt kaaluda õiglase lahendi tegemist? Autori arvates on see praktiliselt võimatu.

Mis on õiglus ja milline on selle mõõdupuu on olnud filosoofide vaidlusobjektiks.²⁹ E. Grauberg ja I. Grauberg on avaldanud, et „seadusi võib olla erinevaid. Just mitteõiguspärase seaduse rakendamine on see, mis võib viia ebaõiglusele.“³⁰ Kohtunikul, kes näeb, et seadus, muu õigusakt on vastuolus põhiseadusega, on kohustus sellist seadust mitte kohaldada ning teha Riigikohtule taotlus tunnistada seadus põhiseadusega vastuolus olevaks (PS § 15 lg 2).³¹ Põhiseaduse tõhusa kaitse üheks mehhanismiks on U. Lõhmus pidanud üldist kohtusse pöördumise õigust ning õigust tunnistada põhiseadusvastaseks iga õigusakt või toiming, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi.³²

Kohtunikul on otsust kirjutades põhjendamise kohustus, miks ta leiab, et antud vaidluses tuleb lähtuda mitte ainult õigusest vaid ka õiglusest. Näiteks kui kehtestatud riigilõivu määr on ebamõistlikult suur ning ebaõiglane ja võtab isikult võimaluse oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduda. Selline olukord tekkis Eestis majanduskriisi perioodil, kui riik otsis võimalusi eelarvet täita. Ühe võimalusena nähti riigilõivumäärade tõstmist, mis kokkuvõttes tõi kohtule kaasa lisa töökoormuse ning Riigikohtule arvukaid taotlusi riigilõivumäärade põhiseadusega vastuolus olevaks tunnistamiseks.³³

Riigikohtu esimees V. Kõve osales 9.-11.10.2024 Dublinis iga-aastaselt Euroopa Õigusinstituudi konverentsil ja jagas ettekandes Eesti kohtusüsteemi digiteerimise kogemusi ja tõi esile kitsaskohad.”³⁴

V. Kõve avaldatu kohaselt oldi seisukohal, et “peame hoiduma sisulise mõistmise üleandmisest masinale ehk süsteemi keskmesse peab jääma

²⁸ J. Virolainen. P. Martikainen. Pro&contra Tuomion perustelemisen keskeisiä, Talentum, Helsinki 2003 lk.5
Moto1:

“Tuomarin vastuu on perusteluvastuuta” Aulis Aarnio, professori (1985).

²⁹ R.Dworkin. Õiguse impeerium. Kõrvalepõige: õiglus. Kirjastus Valgus, 2015 lk.106-109.

³⁰ E. Grauberg. I. Grauberg. Tõe ja õiguse legitimeerimise modernistlikust piirist. Kirjastus Argo, 2017. lk..56.

³¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. 2002. lk.136-146. §15 komm. (Prof.K.Merusk, LL.M M.Ernits, prof H.Lindpere, mag.jur. L.Madise).

³² U.Lõhmus. Õigusriik ja inimese õigused. Tartu 2018, lk.70.

³³ Näiteks: Riigikohtu põhiseaduslikujärelevalve kolleegiumi 22.10.2013 kohtuotsusega nr 3-4-1-31-13 tunnistati põhiseadusega vastuolus olevaks riigilõivuseaduse (RT I 2006, 58, 439; RT I, 22.12.2010, 1) § 56 lõige 1 ja lisa 1, milles tsiviilasjas hinnaga üle 6 000 000 krooni kuni 7 000 000 krooni tuli hagiavalduselt tasuda riigilõivu 240 000 krooni.

³⁴ V.Kõve Lühikokkuvõtte Dublini konverentsist. Arvutivõrgus: [https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohtu-esimees-jagas-dublinis-eesti-kogemusi-kohtususteemi-digiteerimisel\(11.11.2024\)](https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohtu-esimees-jagas-dublinis-eesti-kogemusi-kohtususteemi-digiteerimisel(11.11.2024)).

inimotsustus. Küll aga võimaldab uus tehnoloogia oluliselt kiiremini asju lahendada ja menetlusosaliste võrdset kohtlemist ning lahendite kvaliteeti parandada.”³⁵

Tuleb nõustuda, et uute asjakohaste tehniliste võimaluste kasutamine saab menetlust kiirendada, kuid jällegi peab siin autori arvestama mitte ainult kohtu töö kergendamisega, vaid ka menetlusosaliste õigustega, et nad oleksid võimalised kasutama uuendatud tehnilisi vahendeid.

Eesti Vabariigis on kolmeastmeline kohtusüsteem. Tsiviilkohtumenetlus rajaneb õigusajaloolisel põhimõttel **da mihi facta, dabo tibi ius** (anna mulle faktid ja mina anna sulle õiguse). Siit tuleneb, et faktiliste asjaolude esitamise ülesanne on menetlusosalisel ning õiguse tundmise ülesanne kohtunikul **iura novit curia** (kohus tunneb õigust). Eelnimetatud põhimõtte on sätestatud TsMS § 436 lg-s 7, mille kohaselt kohus ei ole seotud otsust tehes poolte esitatud õiguslike väidetega.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) kohaselt esimese ja teise astme kohtus ei pea menetlusosalisel olema lepingulist esindajat. Samas TsMS sätted on keerukad ning ilma õigusteadmisteta on kohtus üpris raske hakkama saada.³⁶ Seda eriti apellatsioonimenetluses, kus Eesti on valinud tsiviilasjades piiratud apellatsioonimenetluse. See tähendab, et apellatsioonikohus kontrollib esimese astme kohtu otsuse seaduslikkust ja põhjendatust üksnes ulatuses, mille osas on kaebus esitatud ning uute asjaolude ja tõendite esitamine on piiratud. TsMS § 633 lg 5 järgi kui apellatsioonkaebuse põhjendamiseks nimetatakse uusi asjaolusid ja tõendeid, tuleb apellatsioonkaebuses märkida uute asjaolude ja tõendite esimese astme kohtus esitamata jätmise põhjus. See eeldab, et menetlusosalised on teadlikud menetlusõiguse normidest ja esitavad maakohtus kõik vaidlust puudutavad asjaolud ja asjakohased tõendid õigeaegselt. Kohtupraktika näitab, et mitte kõikidel menetlusosalistel ei ole majanduslikel põhjustel võimalik võtta endale lepingulist esindajat.

Kui menetluskuluna riigilõivu suurus on ettenähtav tulenevalt riigilõivuseadusest, siis lepingulise esindaja kulu seda kahjuks ei ole.³⁷

Vandeadvokaat A.Nõmper on välja toonud tööandjate vaates Eesti kohtusüsteemi plusse ja miinuseid ning võttis selle kokku lausesse: „Kriminaalmenetluses menetletakse osalejad surnuks ja tsiviilmenetluses

³⁵ Samas Viide 29.

Märkus: Euroopa Õigusinstituut (ELI) on üleeuroopaline organisatsioon, mis ühendab silmapaistvaid õigusspetsialiste erinevatest valdkondadest. Instituudi eesmärk on täiustada Euroopa õigust praktiliste projektide kaudu. ELI korraldab ka iga-aastaseid konverentse ja kohtumisi, tuues kokku juhtivad eksperdid erinevatest õigusvaldkondadest.

³⁶ Tsiviilkohtumenetluse seadustik.RTI,22.03.2024,8.

³⁷ Harju Maakohtu 10.10.2024 tagaseljaotsusega asjas nr 2-24-12834 mõisteti parkimistrahv välja suuruses 55 eurot ja menetluskulu 230 eurot.

Riigikohtu 17.04.2024 kohtumäärusest nr 2-17-124505 ilmneb, et hageja nõue rahuldati 3000 euro osas, millele lisandus viivis 125,34 eurot ning edasiulatuv viivis. Menetluskuluna mõisteti välja Tallinna Ringkonnakohtu otsusega 10374,68 eurot, millises osas otsus jäi ka jõusse.

vaeseks.”³⁸ Tuleb nõustuda A. Nõmperiga, et tsiviilvaidluse lahendamine kohtus võib menetlusosalise jaoks kujuneda üpris kulukaks.

Christoph G. Paulus on avaldanud, et tsiviilprotsessiõiguse koht õigusvaldkonnas seondub vaidlusega ning vastutustundlikult tegutsev advokaat peab selgitama õiguslikku olukorda ning suunama vaidluse osapooled kohtuvälisele kokkuleppele.³⁹

Riigikohus on ka apellatsioonimenetluse osas juhtinud tähelepanu selgitamiskohustuse täitmisele ringkonnakohtu poolt. Autor põhimõtteliselt nõustub sellega, kuid õiguslikuks küsimuseks on, kus on need piirid apellatsioonkaebuse läbivaatamisel, kui Eesti on valinud nimelt piiratud apellatsioonimenetluse mudeli. See tähendab, et hageja ei saa apellatsioonkaebuse menetluses ringkonnakohtus esitada uusi asjaolusid ega muuta hagi alust ja eset.⁴⁰

Määruskaebuste puhul on tegemist hagita menetlusega, kus menetlus toimub uurimispõhimõttel ning kohtuniku roll menetluses on aktiivsem. Seetõttu TSMS § 662 lg 3 järgi võib määruskaebuse põhjendamiseks esitada ka ringkonnakohtule uusi asjaolusid ja tõendeid.⁴¹

Üheks võimaluseks tsiviilasjade lahendamise kiiremaks menetlemiseks on seadusandlikud võimalused eraõigussuhtest tuleneva võla ning alaealise lapse elatise nõuetes, milleks on maksekäsu kiirmenetlus. Maksekäsu kiirmenetluse eesmärgiks on menetluse lihtsustamine, kiirendamine ning menetluskulude vähendamine. Tegemist on formularipõhise elektroonilise menetlusega, mis on suunatud täitedokumendi saamisele. Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumaja kohtunikuabide pädevusse kuulub täitedokumentide väljastamine eelnimetatud menetluses (TsMS § 22¹ ja 108)⁴².

Tegemist peab olema selge rahalise nõudega, mis on muutunud sissenõutavaks ning lahendamine toimub lihtsustatud korras elektrooniliselt, kasutades välja töötatud menetlusedokumentide blankette.

TsMS § 481 lg 2² kohaselt maksekäsukiirmenetluse korral rahaline nõue ei tohi ületada 8000 eurot, mis hõlmab nii põhi-kui kõrvalnõudeid. Lapsele elatisenõue ei tohi ületada TsMS § 491 lg 2 kohaselt igakuist nõutavat elatist perekonnaseaduse § 101 lõikes 3 sätestatud elatise baassummat üle 1,5 korra. Menetlusstatistika näitab, et maksekäsu kiirmenetlus toimib ning maakohtusse laekus 2023.a. märkimisväärne arv maksekäsu kiirmenetluse avaldusi. Nimelt 51072 avaldust, kui samal perioodil tsiviilasju saabus maakohtusse kokku 35 116 asja⁴³.

³⁸ A. Nõmper. Menetletakse surnuks või vaeseks. *Juridica* 2024/5 ,lk.389-396.

³⁹ Christoph G. Paulus. *Tsiviilprotsessiõigus*. Juura, Tallinn 2002, lk.3.

⁴⁰ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2002, lk 622. § 149. komm. (U. Lõhmus).

⁴¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I, 22.03.2024, 8.

⁴² Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Juura 2018. lk.130 komm. (I. Järvekülg, V.Kõve, K.Vainola.).

⁴³ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2023. aasta menetlusstatistika kokkuvõte.

Piiriüleste varaliste nõuete puhul kehtib Euroopa Liidus Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 1896/2006, mille eesmärgiks on kiirendada ja lihtsustada rahaliste nõuete puhul lahendi tegemist. Erinevalt TsMS § 481 lg-st 2² Euroopa maksekäskude puhul ei ole rahalise nõude piirmäära ning teises Euroopa Liidu liikmesriigis täitmiseks ei ole vaja läbida eelnevat erimenetlust lahendi tunnustamiseks ja täidetavaks tunnistamiseks.⁴⁴ Seda on pidanud oluliseks määruse täitmise eesmärgiks M. Torgo, kes on seisukohal, et tänu *exequatori* kaotamisele on Euroopa maksekäsku võimalik lihtsamalt maksma panna.⁴⁵

Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EÜ) nr 1896 /2006 preambula punktis 6 on rõhutatud, et „tõrgeteta ja tõhus maksmata võlgade sissenõudmine, mille puhul ei esine õiguslikke vastuolusid, on üliolulise tähtsusega Euroopa Liidu ettevõtjate jaoks, kuna maksete hiline mine on peamine maksejõuetuse põhjus, mis ohustab ettevõtjate, eelkõige väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate, püsijäämist ja põhjustab suure hulga töökohtade kadumise.”⁴⁶

Kahtlemata äritegevuses on oluline sissenõutavaks muutunud rahaliste nõuete kiirem laekumine, mis vähendab ka võimalikke pankrotimenetlusi.

Samas on V.-P. Liin näinud õiguslikku probleemi maksekäsumenetluse osas, kui tegemist on tarbijakrediidilepinguga. „Maksekäsu kiirmenetlus on formaliseeritud menetlus kindla rahasumma nõudmiseks, mis hagimenetlusega võrreldes võimaldab kiiremalt, lihtsamalt ja odavamalt täitedokumendi saada. Kohus sisuliselt nõuet ei kontrolli. ning krediidiandja ei pea välja tooma, et on järginud vastustundliku laenamise põhimõtet.” V.-P. Liin on seisukohal, tulenevalt Euroopa Liidu tarbijate kaitse lepingulistest suhetes direktiivist peaks kohus kontrollima vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimist⁴⁷. Käesoleva artikli autor nõustub antud seisukohaga.

Kokkuvõtvalt kohtusse pöördumisel tuleb menetlusedokumendi esitamisel arvestada alljärgnevaga:

1. tuleb järgida menetlusedokumentidele esitatud nõudeid ning esitada kõik asjakohased asjaolud ning tõendid maakohtus õigeaegselt;
2. asja menetlus võib kujuneda pikemaks, kui menetlusosaline eeldab;
3. menetlus võib kujuneda kulukaks;
4. menetlusosaline ei pruugi saada oodatud lõpplahendust;

Arvutivõrgus: [https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2023-aasta-menetlusstatistika-kokkuvote/\(11.11.2024\)](https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2023-aasta-menetlusstatistika-kokkuvote/(11.11.2024))

⁴⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr1896/2006, 12.detsember 2006 , millega luuakse Euroopa maksekäsumenetlus *ELT L 399, 30.12.2006*.

⁴⁵ M.Torgo Euroopa maksekäsumenetlus-lihtne viis rahvusvaheliste tsiviilnõuete maksmapanemiseks. *Juridica V/2013, lk.329*.

⁴⁶ Viide 40

⁴⁷ V.-P..Tarbijakrediit vs.tsiviilkohtumenetlus: Tarbijakrediit vs. tsiviilkohtumenetlus: aeg viia vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kontroll Euroopa Liidu õigusega kooskõlla. *Juridica 3/2023. lk.227-229*.

5. kaaluda tuleks kas kompromissi sõlmimine ei oleks mõistlik lahendus vaidluse lõpetamiseks.

Kompromiss kui võimalik lahendus tsiviilkohtumenetluse

Üheks võimaluseks täita menetlusökoonoomia põhimõtet on menetlusosaliste vahel kompromissi sõlmimine, mille osas on TsMS § 4 lg 4 pannud kohtule kohustuse olla menetluses aktiivne, et menetlusosalised jõuaksid kokkuleppele.

Nimelt TsMS § 4 lg 4 kohaselt „kohus peab tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus võib selleks muu hulgas esitada pooltele kompromissilepingu projekti või kutsuda pooled isiklikult kohtusse, samuti teha neile ettepaneku vaidluse kohtuväliseks lahendamiseks või lepitaja poole pöördumiseks. Kui kohtu hinnangul on see kohtuasja asjaolusid ning senist menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik, võib ta kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses.”⁴⁸

Saksa õiguskirjanduses on erinevad teooriad kompromisside õigusliku olemuse kohta.

„Materiaalõiguslik teooria – kompromiss on suunatud materiaaõigusliku olukorra ümberkujundamisele ning kohtumenetluse lõpetamisele, mis ei ole aga omaette eesmärk.

Protsessuaalne teooria – käsitleb kompromisse eelkõige menetlustoiminguna.

Kompromissi topeltteooria – kompromiss on eri liiki tehing, mis sisaldab elemente menetlustoimingutest ja tsiviilõiguslikest tahteavaldusest ning toob kaasa nii menetlus- kui materiaaõiguslikke tagajärgi.

Eraldamisteooria – kompromiss kujutab endast kahte lepingut, üks on menetlusõiguslik ja on suunatud menetluse lõpetamisele ja teine materiaaõiguslik, mis on sunnatud vaidluse lahendamisele materiaaõigusliku olukorra muutmise teel. Viimased kaks teooriat on Saksa õiguses aktuaalsed⁴⁹. Menetlusõiguslikult on tegemist menetluse lõpetamisele suunatud menetlustoiminguga poolte vahel ning poolte ja kohtu vahel.⁵⁰

Sõlmitud kokkulepe on materiaaõiguslikus mõttes kompromissileping võlaõigusseaduse (VÕS) § 578 lg 1 tähenduses, mille kohaselt kompromissileping on leping õiguslikult vaieldava või ebaselge õigussuhte muutmise kohta

⁴⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik.RTI,22.03.2024,8.

⁴⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2017. lk. 957-959, viide MÜKoZPO/Wolfsteiner. änr 12. (2013) § 430 komm. (I. Järvekülg, V. Kõve).

⁵⁰ Samas, viide 44.

vaieldamatuks poolte vastastikuste järeleandmistele teel. Ebaselguseks loetakse muu hulgas ka ebakindlust nõude sissenõutavuse suhtes.⁵¹

Pooled sõlmivad kokkuleppe ning kohus kinnitab selle. Seejuures peab kohus kontrollima, et kokkulepe ei oleks tühine ning vastab pooltevahelisele soovile vaidlus lõpetada. Autori arvates on kokkulepe sõlmimisel oluline, et selle sisust ja õiguslikust tagajärjest saavad pooled üheselt aru (TsMS § 431 lg 1). Kohtu selgitamiskohustus on eriti oluline siis, kui ühel menetlusosalisel on õigusteadmisi omav esindaja, teisel aga mitte.

Kompromisside sõlmimise soodustamiseks peavad kohtunikul olema lisaks õiguslastele teadmistele ka psühholoogiaalased teadmised, et suunata vaidlevad pooled üksteist ära kuulama ja ning kaaluma kompromissi sõlmimise võimalikkust. Sellisele järeldusele jõudis autor juba 2008. a. oma uurimuses käsitledes kohtunikke kompromisside sõlmimise probleemide kohta.⁵²

Kohtute menetlusstatistikas ei kajastu kahjuks kompromisside arv. Justiitsministeeriumist saadud andmetel on kompromisse sõlmitud tsiviilvaidlustes aastatel 2020–2023 alljärgnevatelt.⁵³

Lahendi tegemise aasta	2020.a	2021.a	2022.a	2023.a
Lahendatud asjade koguarv	33286	33952	34460	35517
Tehtud kompromisside koguarv	2871	3214	2934	2954
Kompromisside osakaal lahendatud asjadest	8,6%	9,5%	8,5%	8,3%

Seejuures 2022.a. ja 2023 on enim kompromisse sõlmitud võlaõiguslikes vaidlustes: 2022.a -1708 ja 2023.a - 1815 ning perekonnaõiguslastes vaidlustes 2022.a - 781 ja 2023.a - 685.⁵⁴

⁵¹ Võlaõiguse seadus. RT I, 04.07.2024, 18.

⁵² :M.Merimaa. Menetluse põhimõtted ja tõendamine tsiviilkohtumenetluses. Tallinn 2008. Akadeemia Nord. lk.50-53.

Autor koostöös Justiitsministeeriumiga küsitles 2006.a. tsiviilasju menetlevaid kohtunikke kompromissi sõlmimist soodustavate ja takistavate asjaolude kohta, millest ilmnestid alljärgnevad kompromissi sõlmimise eeldused:

1. materiaaõiguse normi selgus, mis võimaldab menetlusosalistel ja esindajatel aru saada kompromissi sõlmimise mõttekusest ning mitte otsida kohtupraktikat materiaaõiguse normi tõlgendamiseks;
2. kohtunikul pooltega läbirääkimiste pidamise kogemuse olemasolu ning selleks täiendkoolituse vajalikkus;
3. kohtuniku töökoormus optimeerimine, mis võimaldaks kohtunikul eel- ja kohtuistungiks põhjalikumalt ette valmistada (see küsimus on ka nüüdisajal aktuaalne);
4. poolte ja esindajate valmisolek sõlmida kompromiss;
5. kohtunikule abiliste määramine (see küsimus on lahendatud kohtujuristi ametite loomise kaudu).

⁵³ Justiitsministeeriumist saadud andmed on autori valduses.

⁵⁴ Samas, viide 48.

Eeltoodud kompromisside osakaal lahendatud tsiviilasjadest ei ole oluliselt muutunud ning ei nähtu ka tõusu trendi. Seega tuleks autori arvates tsiviilkohtumenetluses analüüsida, millised õiguslikud võimalused oleksid võimalikud kompromisside soodustamiseks. Näiteks töövaidluskomisjonis lõpetati menetlus kompromissi sõlmimisega 2023.a. sissetulnud asjadest kokku 23 %.⁵⁵ Eeltoodud andmed näitavad, et kohtuvälises menetluses on suudetud saavutada enam kompromisside sõlmimist.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik sisaldab rida sätteid, mis peaksid soodustama kompromissi sõlmimist. Need on alljärgnevad:

- TsMS § 38 lg 2 lubab kuulutada menetluse poolte lepitamise huvides kinniseks;
- TsMS § 64 lg 2 järgi poolte kokkuleppel võib nii seaduses sätestatud kui kohtu määratud menetlustähtaega lühendada. Seega kohtulahend jõustub kiiremini.
- TsMS § 150 lg 2 p 1 kohaselt tagastatakse pool tasutud riigilõivust, kui pooled või hagita menetluses osalised sõlmivad kompromissi;
- TsMS § 168 lg 3 järgi kompromissi sõlmimise korral kannavad pooled oma menetluskulud ise, kui nad ei ole kokku leppinud teisiti;
- TsMS § 190 lg 7 kohaselt kohus võib mõjuval põhjusel, muuhulgas kompromissi sõlmimise tõttu, ette näha kulude riigituludesse tasumise hilisema tähtpäeva või osadena tasumise kohta määratud tähtaja jooksul, samuti vabastada isiku menetluskulude riigituludesse tasumise kohustusest;
- TsMS § 359 järgi kohus võib kompromissi läbirääkimise ajaks menetluse peatada;
- TsMS § 428 lg 1 p 4 järgi kohus lõpetab menetluse otsust tegemata, kui pooled on sõlminud kompromissi ja kohus kinnitab selle.
- TsMS § 430 lg 5 kohaselt kompromiss kehtib täidedokumendina ka kohtumenetluses mitteosaleva isiku suhtes, kes on võtnud kompromissi alusel kohustuse.⁵⁶

Eeltoodust ilmneb, et seadusandja eesmärgiks oli soodustada kompromisside sõlmimist.

Autor on seisukohal, et need sätted ei ole aga piisavad ning näeb ühe võimalusena kompromisside soodustamiseks lepingulise esindaja tasu suuruse lahti sidumist menetluse kestusest. TsMS § 144 lg 1 kohaselt on üheks kohtuväliseks kuluks menetlusosaliste esindajate kulu. TsMS § 175 lg 1 kohaselt kui menetlusosaline peab menetluskulude jaotust kindlaksmäärava kohtulahendi kohaselt kandma teist menetlusosalist esindanud lepingulise esindaja kulu, mõistab kohus kulud välja põhjendatud ja vajalikus ulatuses.⁵⁷ Seega ei mõisteta

⁵⁵ Töövaidlused tabelina 2005-2023.xlsx Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/asutus-uudised-ja-kontaktid/kontakt/statistika> (11.11.2024).

⁵⁶ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RTI, 22.03.2024.

⁵⁷ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 21.06.2021 kohtumääruse nr 2-17-13164/62 kohaselt "põhjendatud ja vajaliku menetluskuluna TsMS § 175 lg 1 tähenduses saab vastaspoolelt välja mõista lepingulise esindaja kulu ulatuses,

kohtuprotsessi kaotanud poolelt mitte kogu teise menetlusosalise lepingulise esindaja tasu, kuid selle suurus ei ole selle menetluseosalise jaoks siiski ettenähtav. Lisaks tuleb tal kanda ka oma lepingulise esindaja kulu.

Menetlusosalise lepingulise esindaja tasu suurus oleneb sellest, kui palju on ta osalenud menetlustes ja milliseid menetlustoiminguid on teinud. Seega ei pruugi lepinguline esindaja olla huvitatud kompromissi sõlmimisest juba maakohtus.

Autori arvates oleks igati mõistlik kui tsiviilkohtumenetluses oleks sätestatud ka lepingulise esindaja tasu piirmäärad. Riigikohtu üldkogu tunnistas 26.06.2014 põhiseadusvastaseks ja kehtetuks Vabariigi Valitsuse 04.09.2008 määrusega nr 137 kehtestatud "Lepingulise esindaja kulude teistelt menetlusosalistelt sissenõudmise piirmäärad."⁵⁸

Mitmes riigis on väljamõistetavaid esindaja-/õigusabikulusid konkreetsemalt piiratud. Seda nii Saksamaal, Austrias kui ka Šveitsis⁵⁹.

Autori arvates oleks mõistlik kaaluda, kas eelnimetatud riikide õigust ja praktikat ei oleks mõistlik ka Eestis eeskujuks võtta.

Riigikohtu menetlusse jõudis vaidlus lepingulise esindaja tasu suuruse määramise kohta. Riigikohtu tsiviilkolleegium on antud vaidluses 29.01.2024 kohtumääruse nr 2-21-9796 punktis 24 märkinud, et „eelkõige on seadusandja ülesanne kehtestada õigusselguse huvides menetluskulude hüvitamise täpsem kord ja esindajakulude hüvitamise täpsem kord ja selgemad piirid. Kuni seda kehtestatud ei ole tuli lepingulise esindaja tasu määramisel juhendada TsMS § 175 lg-st 1“.⁶⁰

Eeltoodust lahendist ilmneb, et kohtupraktikas on tõusetunud õiguslik küsimus lepingulise esindaja tasu piirmäära osas.

1. Kohtuväline vaidluse lahendamine tsiviilasjades

Alternatiivsete ehk kohtuväliste vaidluste lahendamise meetodite (ingl k *alternative dispute resolution methods*) all mõeldakse kohtupoolsele õigusemõistmisele alternatiivsete, kuid samas seda täiendavate vaidluse lahendamise meetmete kogumit.

mis vastab nõutava kvalifikatsiooniga ja hoolsalt tegutseva esindaja menetlusosalise esindamiseks vajalike menetlustoimingute tegemiseks tavapäraselt vajaliku ajakulu ja põhjendatud tunnitasu määra korrutisele. Seejuures võimaldab TsMS § 175 lg 1 arvestada menetlusosalise esindamiseks vajalike menetlustoimingute tegemiseks tavapäraselt vajaliku ajakulu hindamisel menetluse ja asja liiki, asja keerukust ja mahukust, menetlusdokumentide sisu ja mahtu. Lisaks tuleb selle sätte järgi arvestada esindaja põhjendatud tunnitasu suurus.“

⁵⁸ RKÜKm 26.06.2014, nr. 3-2-1-153-13.

⁵⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2017. lk.841 .§ 175 komm.(V.Kõve.E.-K.Velbri).

⁶⁰ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29.01.2024 määrus nr 2-21-9796/80 p 24.

Euroopa Komisjon on leidnud, et alternatiivsed vaidluste lahendamise meetodid on pidevas täiendamises ning kõige levinumad alternatiivsete vaidluste lahendamise meetodid on arbitraaž ehk vahekohtumenetlus, lepitusmenetlus, vahendusmenetlus ja läbirääkimised.⁶¹

Alternatiivse vaidluste lahendamise meetodi eeliseks on toodud vaidluste kiiremat lahendamist, konfidentsiaalsust ja rahalist kokkuhoidu võrreldes kohtuvaidlusega. Samuti võimaldab kohtuväline vaidluse lahendamine leida soodsamaid tingimusi omavaheliste suhete säilitamiseks ja jätkamiseks ka pärast vaidluse lahendamist.⁶²

Käesolevas peatükis peab autor vajalikuks analüüsida tsiviilvaidluste lahendamist komisjonides, vahekohtumenetluses ning lepitusmenetlust.

Tsiviilvaidluste lahendamine komisjonides

Eestis on rida komisjone, kes asuvad haldusorganite juures ning lahendavad oma pädevuse piires eraõiguslikke vaidlusi nagu töövaidluskomisjon töövaidlustes, üürikomisjon üürivaidlustes, tarbijavaidluste komisjon tarbija kaebustes, tervishoiuteenuse kvaliteedi ekspertkomisjon tervishoiuteenuse osas, autoriõiguse komisjon autoriõigusega seotud vaidlustes, tööstusomandi apellatsioonikomisjon, kindlustusvaidluste komisjon.

Pean vajalikuks käsitleda töövaidluskomisjoni, üürikomisjoni, tarbijavaidluste komisjoni pädevust ja kindlustusasjades kohtuvälist menetlust.

Töövaidluse lahendamise seaduse (TLS) § 4 lg 1 kohaselt asub töövaidluskomisjon Tööinspektsiooni juures ning on kohtuväline töövaidlusi lahendav organ. TLS § 33–36 kohaselt töövaidluskomisjonis on võimalik ka töösuhete poolte lepitamine töövaidluskomisjoni juhataja poolt.⁶³ Töövaidlustes on töösuhete poolel õigus otsustada, kas ta pöördub hagiavaldusega kohtusse või töövaidluskomisjoni. Töövaidluskomisjoni valiku kasuks on menetluse kiirus, odavus ning menetlus on lihtsam.

2023.a saabus töövaidluskomisjoni 2297 avaldust, töötajalt – 2046 ja tööandjalt – 251; Kompromisse sõlmiti –498, avaldus rahuldati 348-s asjas. Keskmine menetlusaeg oli 32 päeva.⁶⁴

Samal perioodil, s.o 2023.a saabus maakohtutesse kokku 174 tööasja, lahendati 163 töövaidlust. Keskmine menetlusaeg töövaidlustes oli – 324 päeva⁶⁵.

⁶¹ I. Nurmela, P.-M. Põldvere. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. - Juridica 2014/1, lk 4 (11.11.2024).

⁶² OBLIN Attorneys at Law. Arvutivõrgus: <https://oblin.at/et/teadmised-2/kogumik/alternatiivne-vaidluste-lahendamine/alternatiivne-vaidluste-lahendamise-uldlevaade/> (11.11.2024).

⁶³ Töövaidluste lahendamise seadus. RT I, 24.11.2020,6.

⁶⁴ Töövaidluskomisjoni töö statistika. Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/asutus-uudised-ja-kontaktid/kontakt/statistika> (11.11.2024).

⁶⁵ Arvutivõrgus: Aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2023-aasta-menetlusstatistika-kokkuvote/ (11.11.2024).

Eeltoodust ilmneb, et töövaidluskomisjon lahendab enamikke töövaidlusi ning menetlus on lihtsam, kiirem võrreldes kohtumenetlusega.

2022.a. analüüsis sotsiaalministeerium riigireformi raames, kas ja kuidas muuta töövaidluskomisjonide töökorraldust. Ühe variandina toodi töövaidluskomisjonide kaotamise ning töövaidluste lahendamise pädevuse üleandmise ainult kohtule. Selleks küsitleti Eesti-Kaubandustööstuskoja, Tööinspektsiooni, Tartu Ülikooli, Õiguskantsleri, Tartu ja Viru Maakohtu seisukohti. Eelnimetatud asutused olid seisukohal, et tegemist on toimiva töövaidluste lahendamise menetlusega ning vaidluste lahendamine maakohtus ei too lisaväärtust, vaid tooks kaasa täiendava kulu.⁶⁶

1.07.2023 jõustus üürivaidluste lahendamise seadus (ÜVLS)⁶⁷, mille paragrahvis 1 on sätestatud üürikomisjoni pädevus. ÜVLS § 1 lg 1 kohaselt eluruumi üürilepingust tuleneva vaidluse (üürivaidlus) lahendamiseks võib üürnik või üürileandja pöörduda üürikomisjoni või kohtusse. Kohaliku omavalitsuse pädevusse kuulub otsustusõigus üürikomisjoni asutamise üle (ÜVTL § 2 lg 1).

Tallinnas on vastav üürikomisjon asutatud. Tallinna üürikomisjoni andmetel on 2023 a. tehtud kokku 46 otsust.⁶⁸ ÜVTL § 6 lg 1 kohaselt üürikomisjoni esimees otsustab avalduse menetlusse võtmise kolme tööpäeva jooksul avalduse saamisest alates ning avalduse läbivaatamise tähtaeg on sätestatud ÜVTL §-s 7, mille lõike 1 kohaselt peab komisjoni istung toimuma ühe kuu jooksul avalduse menetlusse võtmisele järgnevast päevast alates. Komisjoni istungi edasilükkamise korral peab istung toimuma ühe kuu jooksul eelmise istungi toimumise päevast alates (ÜVTL § 7 lg 2).

ÜVTL § 9 lg 5 kohaselt selgitab komisjon pooltele täiendavate tõendite ja taotluste esitamise vajadust või kogub tõendeid oma algatusel, kui see on vajalik asja õiglaseks lahendamiseks.

Tsiviilkohtumenetluses on üürivaidlused hagimenetluse asjad ning menetluseks on võistlev menetlus, kus kohus tõendeid ei kogu. See on menetlusosaliste õigus otsustada, millised asjaolud ta esile toob ning milliste tõenditega neid tõendab. Seega on üürivaidlus poolte jaoks odavam, kiirem ja lihtsam.

Tarbijate ja kauplejate vahelisi vaidlusi lahendab Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti juures olev tarbijavaidluste komisjon.

Euroopa Liidus reguleerib tarbijavaidluste komisjoni tegevust Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/11/EL, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta,

⁶⁶ Töövaidluste lahendamise analüüs. Justiitsministeerium.28.06.2023. Koostaja V.-P.Liin.

Kättesaadav: Töövaidluste%20lahendamise%20analüüs%20Justiitsministeerium.pdf (04.02.2025)

⁶⁷ Üürivaidluste lahendamise seadus. RT I 2003,15,86.

⁶⁸ Tallinna üürikomisjoni 2023.aasta otsused. Arvutivõrgus: <https://www.tallinn.ee/et/tallinna-uurikomisjoni-2023-aasta-otsused> (11.11.2024).

(tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv)⁶⁹ Eelnimetatud direktiivi punktis 5 on märgitud, et „vaidluste kohtuväline lahendamine pakub lihtsa, kiire ja odava kohtuvälise lahenduse tarbijate ja kauplejate vahelistele vaidlustele. Ent vaidluste kohtuväline lahendamine ei ole kõikjal liidus veel piisavalt hästi ja järjekindlalt välja töötatud.”⁷⁰

Näiteks Saksamaal on suhteliselt keeruline tarbijavaidluste lahendamise süsteem. Mitmed üksused tegelevad ka finantsküsimumusega.⁷¹ Saksamaal on avaldatud arvamust, et üdiselt on tarbijavaidluste kohtuväline menetlus positiivne, kuid kui menetlus nurjub, siis see tähendab siiski aja- ja materiaalselt kulu nii riigile kui ka pooltele.⁷²

Nõustun, et ka Eestis tarbijavaidluse komisjoni otsusega mittenõustumise korral kohtusse pöördumisel vaidluse lõpptulemuse saavutamine on seotud vaidlevate poolte jaoks täiendava ajakuluga.

Tarbijakaitseaduse (TKS) § 28 sätestab piiriülese või riigisisese tarbijavaidluse vaidluse lahendamise menetluse kohtuvälises korras. TKS § 40 sätestab tarbijavaidluste komisjoni staatuse ja pädevuse. TKS § 40 lg 1 kohaselt tarbijavaidluste komisjon on tarbijavaidlusi lahendav sõltumatu ja erapooletu üksus. Nimetatud paragrahvi lõike 3 kohaselt on komisjoni pädevuses lahendada tarbija ja kaupleja vahelisest lepingust tulenevaid nii riigisiseseid kui ka piiriüleseid tarbija algatatud tarbijavaidlusi, mille üheks osapooliks on kaupleja, kelle asutamiskoht on Eesti Vabariigis. TKS § 40 lg 4 kohaselt " komisjon ei lahenda vaidlust, mis on seotud: 1) mittemajandusliku üldhuviteenuse osutamisega; 2) avalik-õiguslike juriidiliste isikute pakutava haridusteenusega; 3) tervishoiuteenusega, mida osutavad tervishoiutöötajad patsientidele nende tervise hindamiseks, säilitamiseks või taastamiseks, sealhulgas ravimite ja meditsiiniseadmete väljakirjutamine, väljastamine ja nendega varustamine; 4) komisjon ei lahenda vaidlust, mille puhul kahjunõue tuleneb surmajuhtumist, kehavigastusest või tervisekahjustusest, samuti vaidlust, mille lahendamise kord on ette nähtud teistes seadustes kooskõlas käesolevas seaduses sätestatud nõuetega.”⁷³

Tarbijavaidluste komisjoni pädevusse kuuluvad erinevatest õigussuhetest (nagu müügileping, töövõtuleping, kindlustusleping, pakettreisileping jne.) tulenevad vaidlused. Tarbijavaidluste komisjoni otsus ei ole täitedokumendiks ning pooltel on õigus otsusega mittenõustumise korral pöörduda hagiavaldusega

⁶⁹ Euroopa Liidu Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/11/EL 21. mai 2013, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ (tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv). *ELT L 165, 18.6.2013*,⁶⁹

⁷⁰ Samas, viide 62

⁷¹ C. Althammer, C. Meller-Hannich (Hrsg.) VSBG Verbraucherstreitbeilegungsgesetz. Kommentar 2 auflage, Wolfgang Metzner Verlag. Frankfurt am Main, 2021, lk.52.

⁷² P. Röthemeyer. Der positive Blick der Rechtspolitik auf die alternative Streitlösung-reflektiert oder naiv? *Zeitschrift für Konfliktmanagement. ZKM 6/2023*, lk. 217.

⁷³ Tarbijakaitseadus. RT I, 04.07.2024, 21.

maakohtusse. Kui lahend on kaupleja kahjuks ning ta otsust ei täida, siis satub ta nn musta nimekirja, mis on äriühingu jaoks negatiivse tähendusega ning seetõttu ta pigem täidab otsuse.

Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametile laekus 2023.a. kokku 4086 tarbija avaldust, komisjon tegi 896 otsust. Nõude rahuldamine ilma komisjoni otsuseta lepituse teel toimus 897 avalduse osas. Menetlus on tasuta ja üle 90 päeva kestis tarbijate avalduste menetlemine 30% osas.⁷⁴

Tarbijavaidluste statistika näitab, et võlaõiguslike vaidluste lahendamine tarbijavaidluste komisjonis vähendab kohtute töökoormust ning menetlus on poolte jaoks kiirem, odavam ning menetlus lihtsam.

Autori juhendatud magistritöös uuris H. Tipka tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise õiguslikke probleeme ning jõudis analüüsides ka teiste Euroopa Liidu riikide õigust järeltulele, et tarbijavaidluste komisjoni otsused peaksid olema siduvad ja sundtäidetavad.⁷⁵

Nõustun eeltoodud seisukohaga, et oleks igati põhjendatud muuta tarbijakaitseadust ning anda tarbijavaidluste komisjoni otsusele täitedokumendi tähendus analoogselt töövaidluskomisjoni ning üürikomisjoni otsusega. Pooltele jääks õigus otsusega mittenõustumise korral pöörduda maakohtusse ning tarbijavaidluse komisjoni otsus sellisel juhul ka ei jõustu. Seega oleks pooltele tagatud põhiõigus pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse.

Kindlustusvõtjate ja kindlustusandjate vahel tekkinud kindlustusvaidlusi lahendatakse Eesti Kindlustusseltside Liidu juures tegutsevas kindlustuse lepitusorganis ja Eesti Liikluskindlustuse Fondi (LKF) juures liikluskindlustuse lepitusorganis. Kui pooled saavutavad erapooletu lepitaja vahendusel kokkuleppe, siis on selle täitmine kohustuslik.

Kindlustusasjades on kohtuväline vaidluste lahendamine olnud efektiivne. Poolte vahel on lepitusmenetluse kaudu saavutatud erapooletu kindlustuslepitaja vahendusel kokkulepped. Kliendi jaoks on menetlus tasuta. Kui kokkulepet ei saavuta, siis on pooltel õigus pöörduda kohtusse. Kindlustuslepitusorgan alustas oma tegevust 11.04.2011 Eesti Kindlustusseltside Liidu juures.⁷⁶

Kindlustuse ning liikluskindlustuse lepituskomisjoni tegevust iseloomustavad alljärgnevad statistilised andmed.

Kindlustuse lepitusorgani ja liikluskindlustuse lepitusorgani 2023. aruandes on toodud alljärgnevad andmed: "2023. aastal registreeriti 440 lepitusavaldust. 341-st lõpetatud lepitusest lõppes 200 kokkuleppega. Lepitusavalduste arv oli

⁷⁴Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet. Tarbijavaidluste komisjoni tegevusaruanne. 2023 Arvutivõrgus: https://tja.ee/sites/default/files/documents/2024_03/Tarbijavaidluste%20komisjoni%202023.%20aasta%20tegevusaruanne.pdf. (11.11.2024).

⁷⁵ H. Tipka. Tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2024. lk. 84.

⁷⁶ IURING Konsult OÜ. Lepitusmenetlus kindlustusvaidlustes. Arvutivõrgus: <https://www.iuring.ee/lepitus-kindlustusvaidlustes>. (11.11.2024)./

varasemate aastatega võrreldes märkimisväärselt suurem. Sel aastal suurenes liikluskindlustuse lepitusavalduste arv. Liikluskindlustuse lepitusorganile 229 avaldust, see on 34% rohkem kui 2022. aastal. Muudes kindlustusteenuste vaidlustes oli 2023. aastal esitatud avalduste arv sama nagu oli 2022. aastal. 59% lepitustest lõppes 2023. aastal kokkuleppega. 160-st liikluskindlustuse vaidlusest päädis kokkuleppega 70%. Muude kindlustusteenuste vaidlustes oli kokkulepete osakaal 49%.⁷⁷

Eeltoodud statistilised andmed näitavad, et kohtuvälises korras kindlustusvaidluste lahendamine vähendab kohtute töökoormust. Vaidluste lõpetamine kokkulepete sõlmimisega näitab, et komisjonid on teinud tõhusat tööd.

Komisjonide tegevust iseloomustavad andmed näitavad, et nende pädevuses olnud vaidluste võrra on kohtute töökoormus olnud väiksem ning lahenduse saavutamine on poolte jaoks kiirem, odavam ja lihtsam.

Vahekohtumenetlus

Üheks võimaluseks lahendada tekkinud tsiviilõiguslik vaidlus on vahekohtu poole pöördumine. Vahekohtud võivad asuda nii Eestis kui välisriigis.

M. Torga on välja toonud, et rahvusvahelistest alalistest vahekohtutest on tuntumad „Rahvusvahelise Kaubanduskoja ehk ICC vahekohus, Stockholmi kaubanduskoja ehk SCC Vahekohus, Londoni vahekohus ehk LCIA, Viini Rahvusvaheline vahekohtu Keskus ehk VIAC, Hiina Rahvusvaheline Majanduse ja Kaubanduse Vahekohtu Komisjon ehk CIETAC, Ameerika Vahekohtu Ühenduse ehk AAA egiidi all loodud Rahvusvaheline Vaidluste lahendamise keskus ehk ICDR, Aafrika Äriõiguste Harmoniseerimise Organisatsiooni ehk OHADA vahekohus, Rahvusvaheline Investeerimisvaidluste Lahendamise Keskus ehk ICSID ning WIPO vahekohus.”⁷⁸

M. Torga on defineerinud vahekohtumenetlust kui „menetlust poolte kokkuleppe alusel loodud vaidluste lahendamise organis, mis lahendab vaidluse poolte kokku lepitud reeglitest lähtudes (arvestades siiski vahekohtupidamise riigis kehtivaid seaduseid), mille tulemusel tehakse otsus, mis on täidetav samaväärselt riiklike kohtute lahenditega.”⁷⁹

Leian, et antud definitsioon avab vahekohtumenetluse olemuse.

Vahekohtu mõistet Eesti seadusandlus ei sisalda, kuid vahekohtumenetlust puudutavad sätted on TsMS §-des 712-758. Vahekohtumenetluse kokkuleppe esemeks võib olla varaline nõue ning mittevaralise nõude kohta kehtib kokkulepe üksnes juhul, kui pooled võivad vaidluse eseme suhtes sõlmida kompromissi (TsMS § 718 lg 1). TsMS § 718 lg 2 kohaselt vahekohtumenetluse kokkulepe on tühine, kui selle ese on Eestis asuva eluruumi üürilepingu kehtivuse ja

⁷⁷ Kindlustuse lepitusorgan Liikluskindlustuse lepitusorgan 2023.aasta aruanne. Arvutivõrgus: [https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2023\(7\).pdf](https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2023(7).pdf) (11.11.2024).

⁷⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2018. komm.14.osa 3.1 lk.1359 (M.Torgo).

⁷⁹ Samas lk. 1358 (viide 71.)

ülesõitlemise ning eluruumi vabastamise vaidlus; töölepingu lõpetamise vaidlus ning tarbijakrediidilepingust tulenev vaidlus. TsMS § 718 lg 3 kohaselt avalik-õiguslik varaline nõue võib olla vahekohtumenetluse kokkuleppe ese, kui pooled võivad sõlmida vaidluseseme kohta halduslepingu.

TsMS sisaldab erisätet tarbijate osas. Nimelt TsMS § 718¹ lõike 1 kohaselt vahekohtumenetluse kokkulepet, mille üheks pooleks on tarbija, ei või sõlmida enne nõude sissenõutavaks muutumist.

Vahekohtuid on kahte tüüpi: alalised ehk institutsionaalsed vahekohtud ja ajutised ehk ad hoc tüüpi vahekohtud. Ad hoci vahekohtute otsused ei ole täitedokumendid ning otsuste täitmiseks kohtutäituri poolt tuleb pöörduda maakohтусse vahekohtu otsuse tunnustamiseks ja täidetavaks tunnistamiseks.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu menetluses tehtud otsused tunnustatakse ja täidetakse ilma, et kohus seda tunnustaks ja täidetavaks tunnistaks (TsMS § 753 lg 1¹). Antud sätte jõustus 01.04.2019.

Eestis on alalisi vahekohtuid enam kui eelnimetatud kaks vahekohut. Viimased omavad pikaajalisi kogemusi vahekohtute töö korraldamisel ning seaduse nõuete järgimisel. Praktikast tekkis alaliste vahekohtute tegevuse osas probleeme, kus pooli ei teavitatud vahekohtumenetlusest ning kostja sai otsusest teada saada alles kohtutäiturilt täitemenetluse algatamise teate saamisel. Enne 01.04.2019 olid alaliste vahekohtute otsused täitedokumendid. Seega tsiviilkohtumenetluse seaduse muudatus oli igati põhjendatud.

Ülejäänud vahekohtute, nii rahvusvaheliste kui Eesti vahekohtute lahendid, tuleb maakohtu poolt tunnustada ja täidetavaks tunnistada. Sealjuures välisriigi vahekohtute otsuseid tunnustatakse ja võetakse Eestis täitmisele vastavalt New Yorgi 1958.a välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioonile ja teistele välislepingutele (TsMS § 754 lg1).

Poolte jaoks on Eesti vahekohtumenetlusel rida eeliseid võrreldes tsiviilkohtumenetlusega.

Nimelt pooled saavad valida vahekohtuniku, menetluses kasutatava keele, menetlus on konfidentsiaalne ja kiirem, odavam ning vaidluse lahendamine võib toimuda õigluse põhimõttel kui pooled on selles kokku leppinud (TsMS § 742). Lisaks on vahekohtumenetlusega seotud kohtumenetlus kinnine (TsMS §756 lg 6).

Otsuse peale kaebuse esitamine on piiratud (TsMS § 751). Konfidentsiaalsus on äriühingute puhul oluline põhjus, miks eelistakse vaidlust lahendada vahekohtus. See on ka põhjuseks miks vahekohtu lahendeid ei avalikustata.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohus on vanim alaliselt tegutsev vahekohus, kes lahendab eraõigussuhetest, sealhulgas väliskaubandus- ja muudest rahvusvahelistest majandussuhetest tulenevaid vaidlusi. Arbitraažikohus loodi 1992.a. Eelnimetatud vahekohtu reglemendi § 29 lg 1 kohaselt

arbitraažikohus peab vaidluse lahendama võimalikult kiiresti, kuid mitte hiljem, kui kuue kuu jooksul arvates haginõude või hagiavalduse koos lisadega vaidlust lahendavale arbitraažikohtule üleandmisest. Reglemendi § 35 lg 1 kohaselt jõustub arbitraažikohtu otsus selle tegemise päeval.⁸⁰

Eeltoodust ilmneb, et vahekohtumenetluse kiirusel on oluline tähendus ka arbitraažikohtus.

Kuivõrd lepitusmenetluse edendamisele on Euroopa Liidus pööratud rõhku ka ärisuhetes, siis Eesti Kaubandus-Tööstuskoja juhatuse otsusega 16.11.2017 on kinnitatud Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Lepitusmenetluse reglement, milles on sätestatud lepitusmenetluse põhimõtted ning lepitaja valimine.⁸¹

Leian, et äriühingute puhul on oluline ärisuhete edasine jätkumine ning koostöö, millest tulenevalt lepitusmenetluse abil mõlemat poolt rahuldava mõistliku lahenduse otsimine ja leidmine on igati õigustatud.

Lepitusmenetlus

Viimastel aastatel on esile toodud kohtuvälise lahendamise meetoditest lepitusmenetlust, mis võimaldab vaidlevatel pooltel säilitada omavahelisi suhteid ning lahendada vaidlusküsimus mõlemale poolele vastuvõtval viisil kiiremini, odavamalt ning pooltevahelist kokkulepet täidetakse meelsamini võrreldes kohtulahendiga.

Lepitusmenetlus on üks poolte vabatahtlikkuse põhimõttel vaidluse lahendamise võimalikest meetoditest, mida tänapäeval tunneme kui alternatiivset kohtuvälise lahendamise viisi (inglise keeles ADR: *-alternative dispute resolution*).

Euroopa Liidus on oluliseks põhimõtteks kaupade ja inimeste vaba liikumise põhimõte, mis praktikas võib kaasa tuua piiriüleseid vaidlusi nii äriühingute kui ka inimeste vahel, seda ka lapsevanemate vahel lapse õigusi puudutavaid vaidlusi. Nendes vaidlustes on oluline menetluse kiirus ning pooltevaheliste kokkulepete saavutamine.

Lepitusmenetlus tsiviilõiguslikes vaidlustes

Euroopa Parlament ja Nõukogu võtsid 21. mail 2008 vastu direktiivi 2008/52/EÜ vahendusmenetluste teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades, mille preambula punktis 8 on välja toonud, et kohtumenetlus on aega nõudev, mis mõjub äritegevusele negatiivselt. Seega tuleb kasutada alternatiivseid võimalusi vaidluse lahendamiseks. Üheks võimaluseks saavutada vaidlevate poolte vahel mõlemaid pooli rahuldav tulemus on vahendusmenetluse

⁸⁰ Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohtu REGLEMENT. Kinnitatud ETKK juhatuse 14.12.2023 otsusega. Arvutivõrgus: <https://www.koda.ee/sites/default/files/content-type/content/2024-04/REGLEMENT%20-%202024.pdf> (11.11.2024.)

⁸¹ Eesti Kaubandus-Tööstuskoja LEPITUSMENETLUSE REGLEMENT, kinnitatud Eesti Kaubandus-Tööstuskoja juhatuse otsusega 16.11.2017. Arvutivõrgus: <https://www.koda.ee/et/teenused/lepitusmenetluse-reglement> (11.11.2024).

kasutamine. Antud direktiivi tuleb kohaldada üksnes piiriüleste vaidluste puhul toimuva vahendusmenetluse suhtes, kuid seda saab kohaldada ka siseriiklike vahendusmenetluste suhtes.⁸²

Eelnimetatud direktiivi preambula punktis 6 on märgitud, et "vahendusmenetlust võib kasutada kui kulutasuvat ja kiiret kohtuvälist vaidluste lahendamise viisi tsiviil- ja kaubandusajades, kohandades menetlusi vastavalt osapoolte vajadustele. Vahendusmenetluse tulemusena saavutatud kokkuleppeid järgitakse suurema tõenäosusega vabatahtlikult ning need aitavad tõenäolisemalt säilitada poolte vahel rahumeelset ja püsivat suhet. Nimetatud kasu on veelgi suurem olukordades, milles ilmnevad piiriülesed asjaolud."⁸³

Euroopa Komisjon on avaldanud, et piiriüleste juhtumite menetlemise muudavad keeruliseks erinevused riikide õigusaktides ja kohtupädevuses, samuti erinevused ärikultuurides ning tekkivad praktilised küsimused nagu menetluse keel ja kulu. Kohtumenetluses on lahkhelide lahendamine kulukas, aeganõudev ning võib hävitada kasulikud ärisuhted ning pidas seetõttu erapooletu lepitaja abil vaidluse lahendamist konstruktiivseks.⁸⁴

Eeltoodud direktiivi nr 2008/52/EÜ täitmiseks võttis Riigikogu 18.11.2009.a vastu lepitusseaduse (LepS), mis jõustus 01.01.2010⁸⁵ ning 10.12.2021 riikliku perelepitusteenuse seaduse (RPLS), mis jõustus 01.09.2022.⁸⁶

Lisaks sisaldavad lepitusmenetluse sätted ka erinevates seadustes nagu töövaidluste lahendamise seaduses⁸⁷, õiguskantsleri seaduses⁸⁸, tarbijakaitseseaduses⁸⁹, kollektiivse töövaidluse lahendamise seaduses⁹⁰ jne.

Praktikas ei ole selgelt eristatud mõisteid „lepitus“ ning „vahendus“, kuid nendes menetlustes on põhimõtteline erinevus⁹¹. Lepitusmenetlusega tsiviilasjas on tegemist juhul, kui vaidlus tuleneb eraõigussuhtest ning on lahendatav maakohtus ning lepitajal on võimalik esitada omapoolne konflikti lahenduskäik⁹². Vahendusmenetluse puhul kolmas pool ehk vahendaja ei langeta vaidlevate poolte eest otsust ning ei esita ka omapoolset lahendusvarianti. Ta vahendab pooli otsima ise tekkinud konflikti lahendamiseks lahendust.

Lepitusmenetluses vahendab vaidlevaid pooli lepitaja, kes on sõltumatu ja erapooletu ning ei otsusta poolte eest, kuid võib pakkuda lahendusvarianti.

⁸² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ 21.mai 2008, vahendusmenetluste teatavate aspektide kohta tsiviil ja kaubandusajades ELT 24.5.2008, L 136/8.

⁸³ Samas, viide 77.

⁸⁴ Euroopa Komisjon: piiriüleste vaidluste lahendamine vahendusmenetluse teel hoiab kokku aega ja raha. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/et/IP_10_1060 (11.11.2024.)

⁸⁵ Lepitusseadus. RT I, 10.12.2021, 2.

⁸⁶ Riikliku perelepitusteenuse seadus. RT I 31.03.2022, 15.

⁸⁷ Töövaidluste lahendamise seadus. RT I, 24.11.2023, 6.

⁸⁸ Õiguskantsleri seadus. RT I 26.05.2020.11 § 35 (5)-35(15).

⁸⁹ Tarbijakaitseseadus. RT I, 04.07.2024, 21.

⁹⁰ Kollektiivse töötüli lahendamise seadus. RT I, 30.06.2023, 31.

⁹¹ Samas, viide 78. Euroopa direktiivis 2008/52 kasutatakse terminit "vahendus" - inglise keele "mediation".

⁹² Samas, viide 79. Eestis lepitusseaduses on kasutatud mõistet „lepitus“, s.o inglise keeles „conciliation“.

Lepitaja on kohustatud selgitama lepitusmenetluse olemust, õiguslikke tagajärgi. Tal on vaikimiskohustus, peab järgima konfidentsiaalsuse nõudeid, täitma dokumenteerimiskohustust (LepS §-d 3-8).

Lepitaja võib esitada pooltele omapoolse lahendusettepaneku (LepS § 1 lg 2). Kui pooled saavutavad kokkuleppe, siis lepitaja formuleerib lepitusosaliste soovil kirjalikult kokkuleppe, mille lepitusosalised ja lepitaja allkirjastavad (LepS § 13 lg 1).

Lepituseaduse eelnõu seletuskirja kohaselt on "eeskujuks võetud Austria mediatsiooniseadust, mis annab õigusliku aluse riiklikule järelevalvele alluvate vabakutseliste lepitajate tegevusele üldiseks lepitamiseks kõiki liiki tsiviilasjades (Bundesgesetz über Mediation in Zivilrechtssachen), eelpoolmainitud direktiiv ning UNCITRALi mudelseadus rahvusvahelise kaubandusalase lepitamise kohta. Kasutatud on ka Saksamaa liidumaade kogemusi lepitusorganite tegevusega ning Saksamaa ja Austria regulatsiooni notaritest lepitajate kohta"⁹³.

Eelnimetatud seaduse eelnõu seletuskirjas on märgitud, et „see, kes võib olla lepitajaks ja milliseid lepitusorganeid eksisteerib, on riigiti väga erinev. Üldjuhul on menetlus vabatahtlik, kuid "teatud valdkondades tegutsejad (nt pangad, kindlustusseltsid jm mingit liiki teenuse pakkujad, kes sageli ka selliseid lepitusorganeid rajavad ja finantseerivad), kohustuvad kliendiga lepingulistesse suhetesse astudes juba ette teise lepingupoole (tarbija) soovi korral enne kohtusse pöördumist nimetatud lepitusmenetluse läbima. Sageli moodustavad ja peavad ülal lepitusorganeid erinevad kutsekojad- ja ühendused ise (pangad, kindlustusseltsid, arstid, arhitektid (Saksamaal))." ⁹⁴.

Eelnimetatud seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt "lepitajad võivad olla lihtsalt eraõiguslikud isikud, kes osutuvad seda turul tavalise teenusena (levinud Iirimaal ja Suurbritannias). Riik ei pruugi eraõiguslike lepitajate tegevust või nende kvaliteeti reguleerida, jättes selle lepitajate iseregulatsiooni hooleks (mediatsioon Saksamaal). Sellisel juhul tegutsevad praktikas sageli kutseorganisatsioonid, mis valvavad ise organisatsiooni kuuluvate lepitajate taset. Riik võib eraõiguslike lepitajate üle ka ise järelevalvet teostada, kandes neid nimekirja ja kontrollides perioodiliselt nende kutseoskusi (Austrias). Lepitajad võivad olla ka riigi poolt asutatud ja finantseeritavad ning olla osaks riigihaldusaparaadist (Soomes, Rootsis, Saksamaal); sellisel juhul on nende tegevus ka õigusaktidega reguleeritud. Lõpuks võib lepitamine toimuda ka kohtute juures ja kohtunike poolt kohtusüsteemi raames. Erinevad lepitusvormid ja võimalused eksisteerivad enamasti ühes riigis koos."⁹⁵

⁹³ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/ee/vaadeSeadusUudis/584#2 lk.2> (10.10.2024).

⁹⁴ Samas, viide 87.

⁹⁵ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri.

.Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/ee/vaadeSeadusUudis/584#2 lk. 2> (10.10.2024.)

Eestis tsiviilkohtumenetluses lepitust ei toimu. Küll toimub lepitamine halduskohtumenetluses⁹⁶ ja kriminaalmenetluses⁹⁷.

Riigikohtunik I. Pilving on haldusasjas lepitusmenetluse eeliseks pidanud, et „menetlus on kiirem, odavam kui lõpliku kohtuotsuseni jõudmine, suurendades õiguskaitse kättesaadavust ja hoides kokku õigusemõistmiseks vajalikke ressursse.”⁹⁸ I. Pilving rõhutas, et lepitusmenetluses püütakse saavutada tegelik leppimine, mitte seadusejõus lahend.⁹⁹

Eestis on võimalik lepitusmenetlus ka kriminaalasjades, kui on tegemist teise astme kuriteoga, kuriteo asjaolud on piisavalt selged, puudub avalik menetlushuvi kriminaalmenetluse jätkamiseks, on olemas kannatanu ja kahtlustatava/süüdistatava nõusolek ning kriminaalmenetlust on alustatud (KrMS§ 203¹ ja 203²). Alaealiste puhul on tingimused sätestatud KrMS § 201 lg 2 p-s 5.¹⁰⁰

Lepitusmenetluse läbiviimise korra § 2 kohaselt on lepitusmenetluse eesmärgiks “pakkuda õigusvastase teo toime pannud isikule, kahju kannatanud isikule ja vajaduse korral teistele osalistele võimalust turvalises keskkonnas ja lepitajatoel arutada toime pandud teoga seonduvaid asjaolusid ja mõjusid, et lepitusmenetluse toimumise ja vajaduse korral kokkulepitavate edasiste tegevuste abil heastada teoga kaasnenud emotsionaalset ja materiaalselt kahju, tagada kannatanu rahulolu ja vähendada riski, et õigusvastase teo toime pannud isik paneb toime uusi õigusrikkumisi.”¹⁰¹

Eelnevast tuleneb, et lepitusmenetlus on võimalik mitte ainult tsiviilasjades, vaid ka haldusasjades ning kriminaalasjades ning viimaste puhul ka kohtumenetluses. Tekib õiguslik küsimus, kas ei võiks kaaluda ka tsiviilkohtumenetluses lepitusmenetluse läbiviimist. Autori arvates vääriks see kaalumist, näiteks kaasomandi lõpetamise, kinnisasjalt avalikult kasutatavale teele juurdepääsu nõuetes, kinnistute omanike vahel naabrussuhteid puudutavates nõuetes või pärandavara jagamise nõuetes, kus on oluline heade suhete jätkumine. Kindlasti on lepitamine oluline lapse õigusi puudutavates vaidlustes, kuid selleks on TsMS § 560¹ lg-s 1 sätestatud, et lapsega suhtlemise korraldamise asjas kohtusse pöördumisel tuleb esitada tõend lepitusmenetluse edutuse kohta. Seega peavad vanema läbima lepitusmenetluse enne kohtusse pöördumist. Kui on tegemist olukorraga, kus vanem on olnud vägivaldne lapse või teise vanema vastu või esineb muu mõjuv põhjus, siis ei tule kohtusse pöördumisel lepitusmenetlust läbida (TsMS § 560¹ lg 2).

⁹⁶ Halduskohtumenetluse seadustik. RT I, 13.03.2019, 54.

HKMS § 137 lg 1 kohaselt “kõigi poolte ja kolmanadate isikute nõusolekul võib kohus via läbi lepitusmenetluse, mille raames menetlusosalised lahendavad kohtuniku abiga vaidluse läbirääkimistel.”

⁹⁷ Kriminaalmenetluse seadustik.. RT I, 06.01.2016, 19.

⁹⁸ Halduskohtumenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne .Juura 2013, lk.469 §137 komm. (I.Pilving).

⁹⁹ Samas, viide 93, lk. 469..

¹⁰⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 06.01.2016,19.

¹⁰¹ Lepitusmenetluse läbiviimise kord. RT I,26.01.2018, 23.

Lepitusmenetluses peab lepitaja omama vastavaid teadmisi, mida saadakse koolituse abil ning kogemusi, et tulemus oleks positiivne. Vastavate kogemuste omamine tuleb eriti kasuks piiriülestes vaidlustes. Lepitajaks saab olla LepS § 2 kohaselt: 1) füüsiline isik, kellele pooled on teinud ülesandeks käesoleva seaduse § 1 lõikes 2 kirjeldatud tegevuse. Lepitaja võib tegutseda juriidilise isiku kaudu, olles sellega töö- või muus lepingulises suhtes; 2) vandeadvokaat käesoleva seaduse §-s 17 nimetatud juhul; 3) notar käesoleva seaduse §-s 16 nimetatud juhul, 4) seaduses sätestatud juhul riigi või kohaliku omavalitsuse lepitusorgan.¹⁰²

Lepituseaduses ei ole sätestatud lepitaja kvalifikatsiooni nõuded. Kui notarite ja vandeadvokaatidele esitavad nõuded tulenevad seadusest, mille kohaselt peab vandeadvokaat ja notar omama õiguse õppesuunal vähemalt riiklikul tunnustatud magistrikraadi¹⁰³, siis LepS § 2 punktis 1 toodud nõuded füüsilisest isikust lepitaja osas puuduvad.

Juba enne lepitusseaduse ja riikliku perelepitusteenuse seaduse jõustumist toimis Eestis lepitus ning kutsestandardi nõuded olid kutseorganisatsiooni poolt kehtestatud. Eesti Lepitajate Ühing on perelepitaja osas kehtestanud kutsestandardi ja hariduse nõuded, mille kohaselt on nõutav perelepitaja puhul kõrgharidus, soovitatavalt psühholoogia, sotsiaalteaduste või õigusteaduste erialalt.¹⁰⁴

Riikliku perelepitusteenuse seaduse (RPLS) § 6 lg 1 p 1 kohaselt perelepitajal peab olema kõrgharidus.¹⁰⁵ Eesti esimene perelepitusalane väljaõpe

¹⁰² Lepitusseadus. RT I, 10.12.2021, 2

¹⁰³ Advokatuuriseadus. RT I, 05.05.2022, 5

§ 23. Advokaadile esitatavad nõuded

(3) kes vastab kohtunikule esitatavatele haridusnõuetele vastavalt kohtute seaduse § 47 lõike 1 punktile 1 või kelle välisriigis omandatud kutse kvalifikatsiooni on tunnustatud vastavalt käesoleva seaduse §-le 65;

Kohtute seadus. RT I 04.01.2024

Kohtute seadus. § 47. Kohtunikule esitatavad nõuded

(1) Kohtunikuks võib nimetada Eesti Vabariigi kodaniku, kes: 1) on omandanud õiguse õppesuunal vähemalt riiklikult tunnustatud magistrikraadi, sellele vastava kvalifikatsiooni Eesti Vabariigi haridusseaduse § 28 lõike 2² tähenduses või sellele vastava välisriigi kvalifikatsiooni;

(2) Notariaadi seadus. RT I, 06.07.2023, 60

Notariaadiseaduse § 6

(1) Notariks võib saada kandidaaditeenistuse läbinud ja notarikandidaadi hindamise sooritanud teovõimeline Euroopa Liidu liikmesriigi kodanik, kes valdab kõnes ja kirjas eesti keelt, on aus ja kõrgete kõlbeliste omadustega ning kes vastab kohtunikule esitatavatele haridusnõuetele vastavalt kohtute seaduse § 47 lõike 1 punktile 1.

¹⁰⁴ Eesti lepitajate Ühing. **Kutse perelepitaja, tase 6 taotlemise eeltingimused on:**

1. kõrgharidus, soovitatavalt psühholoogia, sotsiaalteaduste või õigusteaduste erialalt,
2. perelepitusalane väljaõpe mahus 160 ak/tundi (millele on lisandunud klienditöö praktika ja eksam),
3. vähemalt kolme superviseeritud juhtumi lahendi olemasolu.

Kutse perelepitaja, tase 7 taotlemise eeltingimused on:

1. kõrgharidus, soovitatavalt psühholoogia, sotsiaalteaduste või õigusteaduste erialalt,
2. perelepitusalane väljaõpe mahus 160 ak/tundi (millele on lisandunud klienditöö praktika ja eksam),
3. perelepitusalane ja/või erialalähedane täiendusõpe (tõendatud koopiatega tunnistustest),
4. töötanud vähemalt 20 menetlusse võetud juhtumiga,
5. läbinud vähemalt 30 supervisioonitundi (superviisorite allkirjad),
6. superviseerinud ise vähemalt 5 perelepitusjuhtumit.

Arvutivõrgus: <https://lepitus.ee/kutse-taotlemine/> 15.10.2024

¹⁰⁵ Riikliku perelepitusteenuse seadus. RT I 31.03.2022, 15.

toimus Sotsiaalministeeriumi projekti raames juba augustis 1997.a ning koolitusi tehakse senini.¹⁰⁶

Autor on seisukohal, et kõrghariduse nõue ning vastav koolitus lepitajate puhul on igati õigustatud. Autori arvates lepitaja kutse eeldab nii õiguslaste kui ka psühholoogiaalaste teadmiste omamist. TsMS § 627¹ lg 3 kohaselt kohus ei tunnista täidetavaks lepitaja vahendusel sõlmitud kokkulepet, kui see väljub LepS § 14 lg-1 kehtestatud piiridest, on vastuolus heade kommetega või seadusega või rikub olulist avalikku huvi või kokkulepet ei ole võimalik täita.

Seega lepitaja peab teadma eelnimetatud õiguse põhimõtteid. Kohtupraktikas tekkis õiguslik probleem, kui lepituskokkulepe oli tingimuslik, s.o kindlustusjuhtumi üle toimuva vaidluse lahendus sõltus eksperdi arvamusest.¹⁰⁷

Tallinna Ülikoolis pakub mikrokraadi koolitust kohtuvälise vaidluste lahendamiseks vajalike teadmiste omandamiseks. Antud koolitus koosneb nii õigus- kui psühholoogiaalastest loengustest/seminaridest. Arvates 2024.a on Tallinna Ülikoolis avatud ka magistriõppe kohtuvälise vaidluste lahendamise osas. Magistriõppesse tulnud üliõpilased töötavad väga erinevates töökohtades ja ametitel, mis näitab, et vajadus ja huvi lepitaja oskuste vastu on praktikas olemas.

Lepitusseaduse eelnõu seletuskirja kohaselt alternatiivsete vaidluste lahendamise viiside efektiivsemaks rakendamiseks on vajalik „nende vähemalt osaline reguleerimine seadusandja poolt. Seaduslik reguleeritus ning konkreetsete õiguslike tagajärgede sidumine lepitusmenetluse käiguga (nõude aegumise peatamine lepitusmenetluse ajaks, osaliste õigusi tagavad menetlussätted, saavutatud kokkuleppe täidetavus, riigi õigusabi võimaldamine jms) tagavad reaalse võimaluse lepitusmenetluse kasutamiseks tavapärase kohtuliku tsiviilmenetluse alternatiivina“¹⁰⁸ Leian, et eeltoodud ettepanekud olid igati asjakohased ja põhjendatud.

Lepitusseaduse eelnõu seletuskirja kohaselt käsitleb direktiiv küll üksnes piiriülest vahendusmenetlust, kuid liikmesriikidel on soovi korral võimalik kohaldada samu reegleid ka siseriikliku menetluse suhtes. Seda ongi lepitusseaduse eelnõus arvesse võetud.

Oluliseks lepitusseaduse eelnõu eesmärgiks on peetud ühtsete põhimõtete kehtestamist Eestis tegutsevate lepitusorganite jaoks, menetluskorda. Pikemas perspektiivis on nähtud eesmärgina Eestis kohtuväliselt õigusvaidlusi lahendavate komisjonide maastiku korrastamist.¹⁰⁹

Eestis tegutseb mitu lepitajate ühingut. Seejuures Eesti Lepitajate Ühingu kodulehe kohaselt esimesed perelepitajad alustasid tööd Eestis juba aastal 1997.a. ning nende tähelepanu keskmeks on perelepituse valdkond ja selle

¹⁰⁶ Sotsiaalministeerium. Riiklik perelepituse aluskoolitus. Lk. 16-17.

¹⁰⁷ Riigikohtu22.03.2023 kohtumäärus nr 2-21-4060 p-s 15.4. asuti seisukohale, et tingimuslik lepituskokkulepe ei võimalda kokkulepet täidetavaks tunnustada.

¹⁰⁸ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/ee/vaadeSeadusUudis/584#2> (10.10.2024).

¹⁰⁹ Eesti Lepitajate Ühing. <https://lepitus.ee/uhingu-info/> (10.10.2024).

areng.¹¹⁰ Praktika näitab, et lepitusmenetlusi tsiviilasjades ongi olnud suuremas osas perelepituse osas.

Lepitusmenetlus perevaidlustes

Riikliku perelepitusteenuse seaduse § 1 kohaselt seadusega reguleeritakse riiklikku perelepitusteenust ja sätestatakse lepitusmenetluse korraldamise alused eesmärgiga toetada vanemaid lahkuminekü järel oma alaealise lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmisel, soodustada vanemate koostööd lapse kasvatamisel ning seeläbi tagada lapse huvide kaitse ja heaolu.

Lapse õiguse kaitse tagamiseks on vastu võetud nii rahvusvahelisi konventsioone, Euroopa Liidu õigusakte kui ka siseriiklikke õigusakte.¹¹¹ Nende eesmärgiks on tagada, et lapse õigusi puudutavates vaidlustes seatakse esiplaanile lapse huvid ning küsitakse tema arvamust ning sellega ka arvestatakse.

RPLS § 3 kohaselt on perelepitaja käesoleva seaduse tähenduses Sotsiaalkindlustusametiga lepingulises suhtes olev lepitusmenetlust vahetult läbiviiv isik, kes aitab vanematel (edaspidi) lepitusosalised leida nende alaealise lapse elukorralduslikes küsimustes tekkinud vaidlusele lapse huve arvestava lahenduse.

Eelnimetatud seaduse vastuvõtmisega muudeti ka tsiviilkohtumenetluse seadustikku ning TsMS § 560¹ kohaselt lapsega suhtlemise korraldamise asjas tuleb kohtule tuleb koos avaldusega esitada riikliku perelepitusteenuse seaduse §-s 13 või lepitusseaduse §-s 12 nimetatud tõend lepitusmenetluse edutuse kohta.

Kui seda tõendit ei ole esitada ning ei esine vägivaldsust vanema või lapse suhtes või muud mõjuvat põhjust, siis kohus suunab vanemad osalema riikliku perelepitusteenuse seaduses sätestatud lepitusmenetluses (TsMS 560¹lg 4).

Autor nõustub, et lapse huve puutavates vaidlustes on igati mõistlik, et vanemad saavutaksid kohtuvälises korras kokkuleppe. Seda vanemluskokkulepet täidetakse meelsamini ilma kohtutäituri abita ning vanemate omavahelised suhted

¹¹⁰. Eesti lepitajate Ühing. Arvutivõrgus: <https://lepitus.ee/uhingu-info/> (11.11.2024)

¹¹¹ Autor toob välja mõningad õigusaktid, mis puudutavad lapse õigusi. Nimekiri ei ole täielik.

ÜRO lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56.

Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2001, 6, 33.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta. ELT C326/391.

Nõukogu määrus (EL) 2019/1111, 25. juuni 2019, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud) Brüssel II bis määrus ELT 178, 2.7.2019.

Nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT 2009, 7, 1.

Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.

Riikliku perelepitusteenuse seadus. RT I 31.03.2022, 15.

Lastekaitse seadus. RT I, 06.01.2023, 15.

Perekonnaseadus. RT I, 06.07.2023, 7.

oleksid normaalsemad ning mõjuksid positiivselt lapse ja temast eraldielava vanema omavahelistele suhetele.

Autori arvates oleks igati põhjendatud, kui TsMS-is oleks nõue, et kohtusse pöördumisel kohustuslikuks tingimuseks lapse õigusi puudutavates vaidlustes on eelneva lepitusmenetluse läbimine, välja arvatud vägivalduse aset leidmine teise vanema või lapse suhtes või muu mõjuva põhjuse olemasolu.¹¹²

Autori jaoks on küsimuseks miks ei või vanemad otsustada kas nad pöörduvad riiklikkuse perelepitusse või siis lepitaja kutset omava isiku poole. Teada on, et perelepitajad tegutsesid aastaid enne riikliku perelepitusteenuse seaduse jõustumist ning said vastava koolituse ning omasid ka vastavaid kogemusi. Mingit õiguslikku põhjendust ei leia riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu seletuskirjast. Autori arvates sellise küsimuse esitati põhjendatult ka Eesti õigusteadlaste päevadel 2024.a.

Samale seisukohale asusid autori juhendatud magistritöö uurimustes .M. Salme-Gordijevitš¹¹³ ja L.Lindeberg.¹¹⁴

R. Uudeküll tegi 2020.a. ekspertanalüüsi perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel, s.o võrdlusriikideks olid Eesti, Norra, Leedu, Suurbritannia Soome ja Saksamaa, mille eesmärgiks oli riikliku perelepitussüsteemi loomise toetamine. Analüüsis on välja toodud, et Leedus on kohtuväline ja kohtulik lepitus ning 2020.a. jõustus kohustuslik kohtueelne lepitus perekondlikes vaidlustes. Seejuures on see poolte initsiatiiv leida endale sobiv perelepitaja¹¹⁵.

L. Lindeberg on märkinud, et Leedu vahendusseaduse¹¹⁶ kohaselt on loodud lepitajate kvalifikatsioonieksami kohustus. "Lepitaja, kes on sooritanud eksami, kantakse Leedu Vabariigi vahendajate nimekirja. Kui vanematel tuleb kohustuslik perelepitus läbida, siis saab valida konkreetse lepitaja, kes on kantud Leedu Vabariigi vahendajate nimekirja. Pooled võivad pöörduda omal kulul eravahendaja poole või kasutada riigi poolt pakutavaid tasuta kohustuslikke vahendusteenuseid. Neid pakub riigi tagatud õigusabi talitus. Leedu Vabariigi vahendajate nimekiri on leitav õigusabi elektroonilisest süsteemist TEISIS."¹¹⁷

¹¹² TsMS § 560¹ sätestab lepitusmenetluse lapsega suhtluskorra korraldamise asjus, kuid vaidlus võib puudutada ka hooldusõigust, s.o lapse elukoha määramist.

¹¹³ Marilyn Salme-Gordijevitš . Lepitusmenetluse õiguslikud probleemid tsiviilasjades. Magistritöö.

Tallinna Ülikool 2024, lk 77

¹¹⁴ L. Lindeberg. Riikliku perelepitusteenuse seaduse rakendamise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Tallinna Ülikool 2024, lk.54

¹¹⁵ Sotsiaalkindlustusamet. Ekspertanalüüs prerelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel. Tallinn 2020. Lk. 25-36 (R.Uudeküll)) Arvutivõrgus: https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023_03/ekspertanaluuus_perelepitusteenuse_korraldusest_kuue_euroopa_riigi_vordlusel.pdf (11.11.2024).

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. Arvutivõrgus: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.27B041C4CCDE/asr> (1.11.2024).

¹¹⁷ L. Lindeberg . Riikliku perelepitusteenuse seaduse rakendamise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Tallinna Ülikool 2024, lk.54.

R Uudeküll on ekspertanalüüsis välja toonud, et Suurbritannias (Inglismaa ja Wales) on lepitusteenus vabatahtlik, kuid seoses lapsevanemate lahutusega või lahkuminekuga korral ülalpidamisvaidlustes ja finantsvaidlustes on kohustus osa võtta MIAM kohtumisest (Mediation Information AND Assessment meeting), mille käigus tutvustatakse ka perelepitusteenust. Perelepitusteenus on tasuline.¹¹⁸

Soomes on kasutusel kohtuväline ning kohtulik lepitus. Kohtuväline perelepitusteenus toimub juba 1987. aastast. Kohtulik lepitus lapse hooldusõiguse vaidluses toimub aastast 2006.¹¹⁹

Saksamaal lepitusteenus ei ole riiklik teenus. Saksamaal on perekohtud, kus kohtunik täidab ka vahendaja rolli vaidluse kiiremaks lahendamiseks. Perekohtute roll ning perelepitusteenuse tagamine ei ole reguleeritud lepitusseaduses ning ei ole üleriigiliselt tagatud.¹²⁰

R. Uudeküll tegi rida ettepanekuid nagu erijuhtumite korral (lähtesuhtevägivald) kaasata kahte kogenut perelepitajat. Oluliseks pidas lapse kaasamist perelepitusse ning perelepituses juriidiliste teadmiste omamist, et kokkulepe oleks õiguslikult siduv.¹²¹ Autori hinnangul igati põhjendatud ettepanekud.

M.-S. Gordijevitsi uuringus on välja toodud alljärgnev tabel riiklike perelepituste kohta perioodil 01.09.2022 kuni 31.03.2024".¹²²

	01.09.2022 - 31.12.2022	2023	01.01.2024- 31.03.2024	KOKKU (01.09.2022- 31.03.2024)
Algatatud menetlused	228	736	212	1 176
sh kohtu määrused	39	180	42	261
kohtumääruste %	17%	24%	20%	22%
Lõpetatud menetlused	228	581	6	815
Lõpetatud menetluste %	100%	79%	3%	69%
Edutuse tõend	145	370	6	521
Edutuse tõendite % lõpetatud menetlustest	64%	64%	100%	64%

^{118 118} Sotsiaalkindlustusamet. Ekspertanalüüs prerelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel. Tallinn 2020. Lk. 25-36 (R.Uudeküll) Arvutivõrgus: https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023_03/ekspertanaluu_perelepitusteenuse_korraldusest_kuue_euroopa_riigi_vordlusel.pdf Sama lk. 37-50.

¹¹⁹ Samas, lk.51-61.

¹²⁰ Samas lk. 62-69.

¹²¹ Samas lk. 76.

¹²² Merilyn Salme-Gordijevits . Lepitusmenetluse õiguslikud probleemid tsiviilasjades. Magistritöö. Tallinna Ülikool 2024.lk. 57.

Vanemluskokkulepe	81	197	0	278
VKL % lõpetatud menetlustest	36%	34%	0%	34%
Keeldumised	2	13	1	16
Keeldumiste % lõpetatud menetlustest	1%	2%	17%	2%

Tabelit analüüsid võib järeldada, et toimunud on 1176 lepitusmenetlust. Kohus on lapsevanemad perelepitusse suunanud 261 korral. Poolteise aastaga on sõlmitud 278 vanemluskokkulepet, s.o 23,6 % lepitusmenetlustest.¹²³ Kuigi vanemluskokkulepete arv on suhteliselt tagasihoidlik on see iga lapse osas, keda vanemluskokkulepe puudutab, olulise tähendusega. Seejuures lõpetatud asjades võib olla ka vanemate omavahelisi kokkuleppeid, kes ei soovinud sõlmida vanemluskokkulepet.

2018.a. viis PRAXIS läbi lapse õiguste ja vanemluse uuringu, milles jõuti järeldusele, et tuleb tõsta nii vanemate kui ka laste teadlikkust lapse õigustest.¹²⁴ Autori arvates tuleks juba koolis kasvatada teadlikkust perekonnaõigusest ning lapse õigustest.

L. Lindeberg analüüsis, kas Sotsiaalkindlusameti kinnitatud vanemluskokkulepe peaks olema täitedokument ning jõudis seisukohale, et „kuna vahendusdirektiiv nõuab, et vahendusmenetluse tulemusena saavutatud kirjalik kokkulepe oleks võimalik täidetavaks tunnistada, siis täitedokumendi jõudu vanemluskokkuleppelt ära võtta ei saaks, küll aga on võimalik anda kinnitamise roll kohtule, nii nagu seda on tehtud näiteks Leedus ning Saksamaal. Kui vanemluskokkuleppe kinnitamise roll jääb siiski SKA-le, peaks koordinaatoritel olema nõutav juriidiline haridus, samuti ka perelepituse koolituse läbimine. Kui vanemluskokkulepete kinnitajal oleks juriidiline haridus, oleksid ka kohtutäituritele esitatavad vanemluskokkulepped parema kvaliteediga, järgides formaalsuse printsiipe ning kergemini täidetavad. Nii perelepitajad kui ka SKA koordinaatorid peavad olema pädevad, et tagada efektiivne, menetlusosaliste, sealhulgas lapse õigusi kaitsev menetlus.”¹²⁵

Leian, et L.Lindebergi uurimuses tehtud ettepanek on igati põhjendatud, sest RPLS § 12 lg 2 kohaselt vanemluskokkulepet kinnitab Sotsiaalkindlustusamet ning see on täitedokumendi tähendusega täitemenetluse seadustiku § 2 lg 1 p 25 mõttes. Uurimuses jõuti järeldusele, et vanemluskokkulepet kinnitab koordinaator, kellele mingeid kvalifikatsiooni nõudeid ei ole sätestatud. Täitemenetluses kehtib kohtutäituri jaoks formaliseeritusse põhimõte, mis

¹²³ Samas viide114,

¹²⁴ PRAXIS. Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018. Lk 75. Arvutivõrgus: <https://www.praxis.ee/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf> (11.11.2024)

¹²⁵ L. Lindeburg. Riikliku perelepitusteenuse seaduse rakendamise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Tallinna Ülikool 2024 lk.67.

tähendab, et täitedokument peab olema õiguslikult selge tekstiga, et ei tekiks põhjendamatud vaidlusi.

R.Uudekülli analüüsist ilmneb, et Euroopa Liidu liikmesriikides on perevaidlustes lepitusmenetlust puudutav õigus erinev. R. Uudeküll on pidanud vajalikuks lepitajate osas õigusteadmiste omamist ning lapse ärakuulamist.

Lapse õigusi puudutavates vaidlustes lapsearvamuse ärakuulamist ja sellega arvestamist on peetud oluliseks ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 12, mille lõige 1 kohaselt osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele¹²⁶.

Eesti TsMS § 552¹ lg 1 muudeti ja 20.11.2022 jõustunud sätte muudatuse kohaselt kuulab kohus last puudutavas asjas isiklikult ära lapse, kes on suuteline seisukohti omama, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti¹²⁷. Kuni 20.11.2022 kehtinud TsMS § 552¹ lg 1 kohaselt kuulas kohus last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.¹²⁸

Leian, et eelnimetatud TsMS muudatus on igati põhjendatud ja vastavuses rahvusvahelise õiguse põhimõtetega.

Nõustun R. Uudekülli arvamusega, et perelepituses on oluline lapse heaolu toetamine, et vanemad suhtleksid omavahel konstruktiivselt ja tasakaalukalt ning leiaksid lapse elukorralduse jaoks parimad lahendused. Samuti tuleks tagada, et lepitusteenus oleks reaalselt kättesaadav kõigis kohalikes omavalitsustes.¹²⁹

Kokkuvõte

Tekkinud tsiviilvaidluste lahendamiseks on mitmed võimalused. Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahv 15 lause 1 kohaselt on igaühel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. See on põhiõigus ning õigusriigi oluline põhimõte. Õigusemõistmise pädevus kuulub ainult kohtule, kes tõlgendab õigust ning kujundab kohtupraktikat.

Kohtute menetlusstatistikast ilmneb, et Eesti kohtud on tsiviilasjade menetlemisel olnud tõhusad. Kohtunikele on seatud kõrgendatud kvalifikatsiooninõuded. Maa- ja ringkonnakohtu lahendeid on võimalik vaidlustada kõrgemas kohtuastmes.

Tsiviilasjades võib menetlus kujuneda pikemaks, kui on keskmine menetlusaeg ning võib menetlusosalise jaoks osutuda kulukaks. Tsiviilkohtumenetluses on võimalik menetlust kiirendada kasutades tehnilisi võimalusi, kohtunike spetsialiseerumist teatatud liiki vaidluste lahendamisele, varaliste nõuete puhul ka maksekäsu kiirmenetlust ning kompromisside sõlmimist. Tsiviilkohtumenetluse lõpetamine kompromissiga on olnud suhteliselt

¹²⁶ ÜRO lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 5

¹²⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 22.03.2024, 8

¹²⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 09.04.2021, 17.

¹²⁹ K.Valma L.Surva, H. Hääl. Lepitusmenetlus perevaidlustes. Juridica 1/2014 lk. 103.

tagasihoidlik. Seega tuleks analüüsida, milliseid õiguslikke meetmeid võiks lisaks kehtivatele menetlusnormidele kasutada kompromisside soodustamiseks. Autori arvates üheks võimaluseks oleks lepingulise esindaja tasu piirmäärade kehtestamine, mis võiks soodustada kompromissi sõlmimist juba maakohtus.

Nüüdisajal on üha enam pööratud tähelepanu nii rahvusvahelises õiguses, Euroopa Liidu õiguses kui ka Eesti õiguses kasutada alternatiivseid kohtuväliseid lahendamise meetodeid nagu läbirääkimised, vahekohtumenetlus, vahendusmenetlus ning lepitusmenetlus.

Autor uuris töövaidluskomisjoni, tarbijavaidluste komisjoni, üürikomisjoni ning kindlustusvaidluste komisjonide pädevust ja statistikat ning vahekohtumenetlust. Autor jõudis järeldusele, et vaidluste lihtsam, kiirem ja odavam lahendamine kohtuvälises korras on eeliseks võrreldes kohtumenetlusega. See on odavam viis vaidluse lahendamiseks nii riigile kui ka pooltele.

Mitte vähem oluline ei ole pooltevaheliste suhete jätkumine ka pärast vaidluse lõppemist. Seda nii äris, naabrite vahel, töövaidlustes, perevaidlustes. Selle eesmärgiks on vaidlusküsimuses pooltevahelise kokkuleppe saavutamine lepitajate abil. Vanemate kokkulepped lapse õigusi puudutavates vaidlustes teenivad enim lapse õigusi ja huve.

Riikliku perelepitusteenuse seaduse vastuvõtmine on oluline õigusakt perevaidluste lahendamiseks lepitaja vahendusel. Eelnimetatud seaduse jõustumisest on möödunud kaks aastat. Seega võiks analüüsida, miks lapsevanemate vahel vanemluskokkulepete sõlmimine on olnud suhteliselt tagasihoidlik. Mida on võimalik teha, et vanemaid suunata kokkuleppe sõlmimisele.

TsMS § 560¹ lg 4 kohaselt kui vanemad ei ole läbinud lepitusmenetlust ning ei esita edutuse tõendit, siis kohus suunab vanemad osalema riikliku perelepitusteenuse seaduses sätestatud lepitusmenetluses.

Leian, et vanemad peaksid juba enne kohtusse pöördumist läbima lepitusmenetluse, mis tähendaks kohustuslikku kohtueelset vaidluse lahendamise nõuet. Vaidlevatel pooltel peaks olema õigus otsustada, kas pöörduda riikliku perelepitaja või muu lepitaja poole, kellel on vastav lepitaja kutse ja kogemused.

Kokkuvõttes õigusemõistmise pädevus kuulub ainult kohtule ning see on oluline põhimõte demokraatlikus riigis. Samas alternatiivsed kohtuvälise lahendamise viisid vähendavad kohtute töökoormust eraõiguslike vaidluste osas ning menetlused on kiiremad, odavamad, lihtsamad ning on ka riigile majanduslikult kasulikud.

Summary

The goal of this article is to highlight the benefits of solving civil disputes outside of court compared to civil proceedings and what the possibilities are for speeding up civil disputes at court. One method of speeding up proceedings is directing the participants to sign a compromise, which is also a task of the court. Unfortunately, this option is not very popular. One reason for why this might be

is the lack of upper limits for the fees of contractual representatives, which does not encourage agreements being made in the district courts. Substantive law has become rather complicated, and there is no stable case law to draw from. Proceedings could be sped up and more stable case law could be created by the specialising of judges. This has already happened in certain cases, so these efforts should continue.

Justice can be decided only in court, which is an important core tenet of a democratic state. However, alternative out-of-court solutions can help reduce the workload of courts when it comes to private disputes, making proceedings faster, cheaper, more simple and economically viable for the state. Additionally, alternative out-of-court dispute-solving mechanisms themselves can be implemented more efficiently and effectively. One issue is that the Consumer Disputes Committee has not been granted an enforceable title, while for example, the Labour Dispute Committee and Rental Committee are. There is no strong argument for such a decision. In family disputes, the parents should have the right to decide whether they want to use a state-provided family mediation service or another certified occupational family mediator for their conciliation proceedings.

Autorist:

Mare Merimaa on Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudi õiguse suuna teenekas lektor, emeriitkohtunik, tarbijavaidluste komisjoni esimees. Eesti Lepitajate Ühingu kutsekomisjoni liige. Aastatel 1985-1993 töötas esimese astme kohtunikuna ning 1993-2014 Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi liikmena. Aastatel 1993-2023 oli Balti Riikide Kohtunike Ühingute Nõukogu president, asepresident.